

Kulturens frø

Marius Kolkin

Masteroppgave i museologi og kulturarv (30 stp)

MUSKUL4590

Institutt for kulturstudier og orientalske språk

UNIVERSITETET I OSLO

Høst 2017

Kulturens frø

© Marius Kolkin

2017

Kulturens frø

Marius Kolkin

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

IV

Sammendrag

I et hvelv på Svalbard, over hundre meter inn i fjellet, bak flere dører står kasse nummer 43. I kassen ligger det fem hundre finnrugfrø fra Norge forsvarlig pakket. Her ligger de sammen med flere tusen frøprøver fra hele verden, lagret for ettertiden. Trygt frosset ned i påvente av at noen trenger dem i fremtiden. Klima er et stadig diskutert tema og vi får gjennom media høre om store klimaendringer over hele verden. Matmangel, hungersnød, tørke, flom, og dyre- og plantearter som står i fare for å bli utryddet. Bevaring av arter og forskning på klima er viktigere enn noen gang. Frøbankene har en viktig oppgave med å bevare det plantegenetiske mangfoldet, men flere av sortene som er lagret i disse finnes også i museumssamlinger. I denne oppgaven tar jeg utgangspunkt i dette materialet og spør om det også kan bidra til å formidle kulturarv. Gjennom intervjuer med representanter fra forvaltningen av det plantegenetiske diskuterer jeg hvordan det plantegenetiske materialet kan knyttes til identitet og tilhørighet gjennom minne og en følelse av sted.

Forord

Så er det endelig gjort! Tankene er tenkt og ordene er skrevet. En lang dags ferd mot masteroppgave er slutt. På flere måter speiler denne prosessen handlingen i Eugene O'Neills stykke *Lang dags ferd mot natt*. Det har vært ett oppslukende arbeid som har styrt livet mitt det siste året. Det har vært fylt med frustrasjon, sinne og sorg, men også en følelse av takknemlighet og hengivenhet for de flotte menneskene jeg har rundt meg. Uten dere hadde jeg bukket under.

Først og fremst vil jeg takk min veileder, Marzia Varutti, som aldri mistet troen på dette prosjektet. Du klarte alltid å fremkalle følelsen av ny giv og troen på at dette gikk riktig vei når alt syntes å falle fra hverandre.

Takk til Morten Rasmussen, Stephen Barstow, Hildur Hauksdottir og Mari Marstein som tok seg tid til å snakke med meg og gi verdifull innsikt i arbeidet rundt forvaltningen av det plantegenetiske materialet. Denne oppgaven hadde ikke vært mulig uten dere.

Takk til familie og venner som har holdt ut med en til tider amper og innesluttet versjon av meg. Takk til min kjære kusine for alle de fine samtalene, oppmuntringene og konstruktive tilbakemeldingene du har kommet med gjennom hele prosessen. Takk til mamma og pappa, som tålmodig har stilt garasjen til disposisjon slik at jeg skulle kunne jobbe i fred. Takk til moster og onkel for at jeg alltid har et sted å reise når jeg trenger en pause.

Takk til alle mine medstudenter. Det har vært to fantastiske år som jeg aldri vil glemme, med turer til Berlin og Gøteborg som absolutte høydepunkter. Til slutt, en stor takk til alle professorer og seminarholdere som gjennom disse årene har delt av sin kunnskap og sine erfaringer.

Marius Kolkin

Hønefoss, 20.11.2017

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	V
Forord	VII
1 Innledning – Tema og problemstilling	1
2 Bakgrunn	4
2.1 Frø på museum	5
2.2 Frø som forskningsmateriale	6
3 Teori	9
3.1 Begreper.....	11
3.1.1 Plantegenetisk materiale.....	11
3.1.2 Plantearven	12
3.1.3 Kultur, arv og minner	12
3.1.4 Arv.....	13
3.1.5 Minne	14
3.1.6 Følelse av sted	15
3.1.7 Dypøkologi.....	15
3.1.8 Internasjonale avtaler	16
4 Metodologi	18
4.1 Avgrensning.....	18
4.2 Metode.....	19
4.2.1 Intervju	20
4.2.2 Analysens metode og bruk	21
4.2.3 Anonymisering	22
5 Fire stemmer (Empiri).....	23
5.1 Norsk Genressurscenter (NGRS).....	23
5.2 KVANN – Kunnskap og Vern av Nyttplanter i Norge.....	25
5.3 Gamle Hvam.....	26
5.4 Domkirkeodden (Urtehagen).....	27
5.5 Forberedelse til analysen – Bearbeidelse av empirien.....	28
5.5.1 Plantegenetisk materiale som kilde til historier og minner	29
5.5.2 Domkirkeodden – Et sted med røtter i nærmiljøet.....	31
5.5.3 Praksis	32

6	Analyse.....	35
6.1	Minner	35
6.2	En følelse av sted.....	37
6.3	Kulturarv eller naturarv	38
6.3.1	Plante eller kulturplante?.....	38
6.3.2	Skillet mellom natur og kultur	40
7	Nytt syn på plantegenetisk materiale gjennom økomuseet	44
8	Avslutning	50
	Litteraturliste	52

1 Innledning – Tema og problemstilling

I et hvelv på Svalbard, over hundre meter inn i fjellet, bak flere dører står kasse nummer 43. I kassen ligger det fem hundre finnrugfrø fra Norge forsvarlig pakket. Her ligger de sammen med flere tusen frøprøver fra hele verden, lagret for ettertiden. Trygt frosset ned i påvente av at noen trenger dem i fremtiden. Klima er et stadig diskutert tema og vi får gjennom media høre om store klimaendringer over hele verden. Matmangel, hungersnød, tørke, flom, og dyre- og plantearter som står i fare for å bli utryddet. Bevaring av arter og forskning på klima er viktigere enn noen gang. Frøbanker har en viktig oppgave med å bevare det plantegenetiske mangfoldet, men flere av sortene som er lagret her finnes også i museumssamlinger. Finnrugen er også å finne i urtehagen på Domkirkeodden. Her inngår den som en del av museets utstillinger og blir brukt i formidlingen av lokal historie og den mer globale kultiveringshistorien.

Ofte ser vi at biologer heller enn museologer uttaler seg om problemstillinger rundt bevaring av natur og biologisk mangfold. I denne oppgaven spør jeg om det plantegenetiske materialet, enten det er nedfrosset finnrugfrø i hvelvet på Svalbard eller den finnrugen som vokser i urtehagen på museet på Domkirkeodden, også bærer med seg kulturhistorie. Kan de plantene som bevares for å sikre et plantegenetisk mangfold også være en viktig kilde til kulturarv? Hvis dette er tilfelle, hvordan blir denne kulturarven forvaltet i Norge?

Museumssektoren har helt siden 1800-tallets verdensutstillinger samlet plantegenetisk materiale i form av frø. Her inngår de ofte i en naturhistorisk samling som viser mangfold men sjelden kommer de kulturhistoriske egenskapene til uttrykk. Ofte kan man oppleve at det settes et skille mellom naturarv og kulturarv. Gjennom arbeidet med denne masteroppgaven har jeg kommet til den erkjennelsen at det plantegenetiske materialet befinner seg i en gråsone mellom naturarv og kulturarv. På den ene siden representerer det artsmangfoldet rundt oss, mens på den andre siden settes det i sammenheng med bevaring av minner og en følelse av sted.

Bakgrunnen for at jeg skriver denne oppgaven er min interesse for det globale frøhvelvet på Svalbard. Jeg kan gjenkjenne en rekke museale prosesser i de aktivitetene som foregår på og rundt det globale frøhvelvet. Frø samles inn, de katalogiseres, bevares og forskes på, og

viktigheten av bevaringen formidles gjennom konferanser over hele verden. I dette arbeidet oppfyller frøhvelvet ICOMs (2017) fire kriterier for en museal virksomhet: *samle, bevare, forske og formidle*. Fokuset til frøhvelvet ligger dog på bevaring av naturarv, ikke kulturarv. Trenger vi dette skillet? Er dette skillet like klart i andre norske institusjoner som jobber med bevaring av det plantegenetiske materialet som museet på Domkirkeodden, og hvordan er samarbeidet mellom disse institusjonene?

Tittelen på oppgaven *Kulturens frø* bygger på tankegangen om at disse frøene kan knyttes til kulturarv, og hviler på to viktige poeng. For det første, viser det til det historiske frøet. Frøet som de første bøndene for 12 000 år siden begynte å samle og dyrke. En praksis som ledet til en radikal forandring av hvordan mennesket levde. Fra å leve i mindre stammer som sanket mat fra naturen og som flyttet rundt ettersom mattilgangen endret seg, til å bli bofaste bønder i større samfunn som var avhengig av dyrket mat. Jordbruk og dyrehold gjorde det mulig for mennesket å kontrollere mattilgangen. I stedet for at naturen dikterte hvor menneskene var, endret mennesket naturen til sitt behov. Naturen ble domestisert (Scarre 2009, s. 183). Denne overgangen førte med seg et vell av endringer, og har ledet til det samfunnet vi har i dag. På denne måten er frøet opphavet til vår kultur. For det andre, så viser tittelen *Kulturens frø* til frøet som produkt. Et produkt av flere tusen år med nøye seleksjon av ønskede egenskaper, prøving og feiling. Frøet bærer med seg historiene til alle de generasjonene som opp til i dag har gjort endringer og utvelgelser eller på noen måte har påvirket eller blitt påvirket av det. På denne måten ser jeg dette produktet, dette frøet, som en kilde til historisk informasjon og kultur. Dette er *Kulturens frø* og det er dette plantegenetiske materialet denne oppgaven skal handle om.

For å undersøke dette temaet stiller jeg to spørsmål: *På hvilken måte* er det utdaterte plantegenetiske materialet som bevares i frøbanker også en viktig kilde til kulturarv, og *hvordan forvaltes* denne kulturarven i Norge i dag? Gjennom intervjuer med forvaltere av plantegenetisk materiale, Norsk genressursenter, Kunnskap og Vern Av Nytteplanter i Norge (KVANN), Gamle Hvam og Domkirkeodden, undersøker jeg hvordan de jobber med dette materialet i sine respektive institusjoner.

I kapittel 2. Bakgrunn, går jeg gjennom den viktige oppgaven frøhvelvet på Svalbard har for å bevare plantegenetisk materiale for fremtiden. Videre ser jeg på hvilken rolle plantegenetisk materiale har hatt i museet tidligere, og hvordan plantegenetisk materiale i dag kan bidra til agrarhistorisk forskning. Kapittel 3. Teori, gir en gjennomgang av de viktigste teoriene og

begrepene jeg benytter meg av i dette prosjektet. I kapittel 4. Metodologi, forklarer jeg prosessen for gjennomføringen av prosjektet, hvilke metoder jeg har brukt og hvilke problemstillinger jeg ble stilt overfor. Kapittel 5. Fire stemmer, beskriver de institusjonene og personene jeg var i kontakt med for å innhente datamaterialet til prosjektet. Her presenterer jeg også det empiriske materialet fra intervjuene og introduserer fire hovedtemaer som danner grunnlaget for min analyse. I kapittel 6. Analyse, benytter jeg meg av teorien beskrevet i kapittel 3. for å gjennomgå datamaterialet og de fire temaene beskrevet i kapittel 5. Her diskuteres spørsmålet om hvordan plantegenetisk materiale kan settes i sammenheng med kulturarv, og hvordan dette forvaltes i Norge. I kapittel 7. Nytt syn på plantegenetisk materiale gjennom økomuseet, foreslår jeg en alternativ model for å behandle det plantegentiske materialet. Denne består av metoder hentet fra økomuseet som jeg mener kan bidra positivt til forvaltningen av det plantegenetisk materialet som kulturarv.

2 Bakgrunn

Frøhvelvet på Svalbard er et globalt initiativ for å bevare en ressurs som er like viktig for oss alle, nemlig mat. Her lagres for eksempel kasser med frø fra både Nord-Korea og Sør-Korea, som på tross av politiske forskjeller har grunnleggende likheter. Våre samfunn bygger på arven etter de første bøndene (Strese 2010, s. 109; Hauksdottir 2017; NIBIO 2015a). Deres frø gjorde det mulig for våre kulturer å springe frem. En sikker kilde til mat og et produksjonsoverskudd muliggjorde en større befolkning og frigjorde arbeidskraft, og som en følge av dette kunne noen spesialisere seg som vakter, prester, kjøpmenn, skreddere osv (Scarre 2009, s. 190-198). Samfunnet utviklet seg og vokste. Matproduksjon, og det overskuddet som jordbruket muliggjorde, står som en grunnpilar i vår måte å leve på. Det har blant annet vært med på å diktere hvor de store byene fra oldtiden ble anlagt. Steder som den fruktbare halvmåne i Midtøsten, byene langs Nilen i Afrika eller langs Ganges i India ble etablert med utgangspunkt i et behov for tilgangen på vann til jordbruksproduksjonen (Tvedt og Coopey 2010, s. 3). Mattradisjoner er en del av vår kultur i seg selv.

Det plantegenetiske materialet har gått i arv fra bonde til bonde, fra hageeier til hageeier, helt fra de første domestiserte sortene. De plantene vi ser i norske hager, de korntypene bøndene sår på sine åkre og de grønnsakene vi får kjøpt i butikken er alle et resultat av en flere tusen år lang seleksjonsprosess. Her snakker jeg ikke om Darwins teori om den naturlige seleksjonen, men menneskets seleksjon. Enten det dreier seg om smak, lukt, utseende, avlingsstørrelse, eller for å gjøre de mer egnet til å takle ulike klimatiske endringer eller plantesykdommer, dreier det seg om å forbedre arten til et menneskelig behov. Dette er resultater av en symbiotisk samhandling mellom naturen og mennesket utviklet gjennom flere tusen år (Strese 2010, s. 109). I arbeidet med denne masteroppgaven har jeg vært i kontakt en danske, en engelskmann og en islending. De jobber alle med bevaring av det plantegenetiske materialet her i Norge. Denne arven er altså ikke noe som bare tilhører Norge, England, Danmark eller Island, men det er en felles arv som vi mennesker deler. Historien om mennesket som den domestiserende kraften i verden. Vi endrer naturen til vårt behov og det vi endrer blir kultur.

Når dette er sagt så omfatter ikke dette *vi* alle mennesker når det refereres til jordbruksrevolusjon for 12 000 år siden. Det finnes fortsatt jeger- og sankersamfunn rundt om i verden som ikke baserer sin mattilgang på domestiserte og dyrkede arter. Jeg mener likevel at kulturen som kan knyttes til et plantegenetisk materiale favner om mer enn bare de

domestiserte sortene som angår matproduksjon. Som jeg skal argumentere for senere i oppgaven knytter denne kulturarven seg til det forholdet mennesket har til plantene rundt seg. Enten det er ingredienser i retter som de tilbereder, medisinske planter som de bruker mot sykdom eller planter brukt i ritualer og andre skikker, dreier det seg om menneskets samhandling og forhold til naturen.

Frøene på Svalbard er bevart for å sikre vår matproduksjon i fremtiden og dette tiltaket er viktig. Domestiseringsprosessen medfører endringer av naturlige sorter, men det forutsetter også et vedlikehold av disse sortene. Domestisering medfører endringer i de genetiske egenskapene til ville sorter. Dette gjør at de blir avhengig av mennesket, for eksempel til forplantning (Scarre 2009, s. 183). Planteforedlere er avhengig av et bredt plantegenetisk mangfold for å holde de kommersielle sortene friske (Rasmussen 2017). Hvis en av disse typene plutselig viser seg lite motstandsdyktig mot endringer i klima eller en ny type plantesykdom kan det få nasjonale konsekvenser og i verste fall globale. Dette skjedde for eksempel i USA på 70-tallet. Episoden blir kalt *The southern corn blight* og ødela maisavlingene i store deler av USA (Nazarea 2005a, s. 55). Situasjonen ble så alvorlig at enkelte bønder mistet gården. Det ble satt i gang en storstilt operasjon for å prøve å avle frem en ny type mais som kunne stå imot denne nye sykdommen. Etter mange mislykkede forsøk viste det seg at den lite kjente maissorten Mayorbala fra Afrika bar på egenskaper som kunne redde maisavlingene (Nazarea 2005a, s. 56). Denne sorten kunne på ingen måte måle seg med sortene som hadde blitt angrepet i USA når det kom til avkastning på avlingene og ble kun bevart i frøbanker som en kriseløsning hvis andre sorter skulle slå feil. Det denne sorten derimot hadde var en genetisk mye sterkere resistens mot sykdommer av den typen som herjet i USA på 70-tallet.

Genressursene fra eldre, utdaterte og/eller ville sorter som bevares i frøbanker rundt om i verden er uten tvil svært viktige for å sikre en stabil matproduksjon i fremtiden. Men trenger vi å begrense nytteverdien av disse ressursene til matproduksjon, eller kan det også brukes til formidling av kultur?

2.1 Frø på museum

Plantegenetisk materiale på museum er ikke noe nytt. Allerede på 1800-tallet var frøprøver en del av verdensutstillingene (Leino 2010, s. 96). Her var det frøenes estetikk og mangfoldet av

arter som ble vektlagt. De ble vist frem i små spesiallagde glassbeholdere og de fineste eksemplarene ble premiert (Leino 2010, s. 96). Senere fikk planter en egen plass på folkemuseet. Artur Hazelius og hans arbeid med friluftsmuseet, som har vært inspirasjon for vårt eget folkemuseum på Bygdøy, står sentralt i dette arbeidet (Strese 2010, s. 113). Da Hazelius grunnla Skansen var ønsket hans å skape en representasjon av Sverige i miniatyr. Tanken var at man ikke bare skulle vise kulturgjenstander i montre, men også natur, dyr og vekster knyttet til området. Historien skulle vises frem. På denne måten skulle man få et mer helhetlig bilde, man skulle appellere til et bredere spekter av sanser. Som Strese (2010, s. 120) påpeker i sin artikkel så kan ikke den mest påkostede utstillingen med det nyeste og mest avanserte utstyret innen lyd, bilde og lukt kunne erstatte en levende utstilling. Det er dette Hazelius friluftsmuseum representerer, en levende utstilling.

I dag inngår frø og planter for det meste i naturhistoriske samlinger. På Naturhistorisk museum i Oslo (NHM) er naturmangfold hovedtema for all forskning, de ønsker å beskrive mangfoldet og forklare de prosessene som har ledet frem til dette mangfoldet (NHM 2017). Plant Evolution and DNA Metabarcoding (PET), er en av forskergruppene på NHM. De undersøker hvordan arter oppstår, deres historie og biogeografi. Et av deres satsningsområder er DNA metabarcoding, neste-generasjons verktøy for identifisering av arter (NHM 2016). På lik linje med 1800-talles verdensutstillinger blir materialet på naturhistoriske museer ofte bare representasjoner av mangfoldet i naturen, og i liten grad satt i sammenheng med den menneskelige kulturen. I følge Strese (2010, s. 109), lever mennesket, det domestiserte dyret og avlingene på marken i en evig, uadskillelig symbiose. Dette kan vi ikke komme utenom når vi jobber med bevaringen av det biologiske mangfoldet. Det vil på denne måten automatisk bli knyttet til vår kulturhistorie. Denne sammenhengen knytter Strese (2010) til en over 12 000 år gammel sameksistens mellom mennesket og den verden mennesket lever i. På tross av dette er plantegenetisk materiale underrepresentert i kulturhistoriske utstillinger.

2.2 Frø som forskningsmateriale

Det har blitt et større fokus på de kulturhistoriske aspektene i det plantegenetiske materialet i de senere årene. Både i Norge og Sverige jobbes det med en bevisstgjøring rundt viktigheten av den kulturhistoriske informasjonen knyttet til det plantegenetiske materialet. På Norsk institutt for bioøkonomi i ÅS jobber de i perioden 2016 til 2019 blant annet med prosjektet *Biologisk kulturarv som bærekraftig verdiskaper* (NIBIO 2017). Hovedmålet for prosjektet er

å utvikle metoder for å utnytte naturressurser og biologisk kulturarv til en bærekraftig verdiskapning.

”Kunnskapen om tradisjonell naturbruk har stor verdi med tanke på hvordan de biologiskressursene anvendes på en bærekraftig måte i framtida. Denne kunnskapen representerer også en viktig ressurs for lokal verdiskapning og kan bidra til å styrke den lokale identiteten til tjenester og produkter.” (NIBIO 2017)

I Sverige jobber Sveriges Landbruksuniversitet med *programmet för odlad mångfald* (POM). Dette er Sveriges nasjonale innsats for å bevare og utnytte Sveriges kulturvekster og deres ville slektninger. Siden 2002 har POM samlet kulturplanter og nyttevekster fra hele Sverige. Alle vekstene kan knyttes enten til den svenske flora eller svensk kultiveringshistorie. Det innsamlede materiale bevares i genbanker og klonarkiv og er gjort tilgjengelig for bestilling (SLU 2017). I Norge har programmet PLANTEARVEN, som ledes av NGRS, de samme oppgavene (PLANTEARVEN 2017). Jeg går nøyere i gjennom dette konseptet i kapittel 3.1.2 PLANTEARVEN.

Det har også kommet nye vitenskaplige metoder som blant annet kan brukes til å utforske sammenhengen mellom natur og kultur. Leino (2010) peker på at samlingene av plantegenetisk materiale kan være interessante studieobjekter for agrarhistorisk forskning gjennom molekylærbiologi. Det kan fortelle oss noe om levevilkårene for bøndene som en gang dyrket disse frøene (Leino 2010, s. 97). Frø gir god tilgang til DNA materiale, og sammenliknet med herbarier – samlinger med tørkede og pressede planter (Sunding 2009) – som stort sett bare gir tilgang til noen få eksemplarer av arten kan en boks med frø inneholde flere hundre (Leino 2010, s. 101).

Verdien av alle kulturhistoriske gjenstander i et museum, avhenger av den tilhørende informasjon som er samlet. Informasjon som navn, hvor det kommer fra, hvor gammelt det er, hvem som brukte det, hvordan det ble brukt og tidspunkt for innsamling. Dette gjelder også for det plantegenetiske materialet. Når Leino (2010, s. 102) refererer til frø som egnet materiale til molekylærbiologiske undersøkelser nevner han også problemet med den tilhørende dokumentasjonen. Han skriver at materialet av nordiske sorter som bevares i genbankene ofte mangler denne informasjon, spesielt gjelder dette det nyere materialet.

Nazarea (2005b) har også sett problemet med mangelfull innhenting av dokumentasjon i forbindelse med innsamlingsarbeidet av plantegenetisk materiale. Hun legger stor vekt på den tradisjonelle kunnskapen, lokal landbrukskunnskap og praksis, utvelgelseskriterier for avlingstyper, hvorfor en vekst var brukt i ett område men ikke i ett annet osv. Uten denne informasjonen mister det plantegenetiske materialet sin kontekst (Nazarea 2005b, s. 5). For å møte denne utfordringen har Nazarea foreslått en metode hun kaller *minnebank* (Nazarea 2005b, s. 15). Metoden skal sikre at denne informasjonen også følger med når det plantegenetiske materialet blir samlet, og baserer seg på intervjuer og samtaler med dem som har brukt de aktuelle sortene, eller på noen måte har et forhold til de (Nazarea 2005b, s. 20-21).

Plantegenetisk materiale har i liten grad tidligere blitt knyttet opp mot kulturarv i museet. Ofte inngår de i de naturhistoriske samlingene som en representasjon av mangfoldet. Hazelius (Strese 2010, s. 113) så allikevel, så tidlig som på slutten av 1800-tallet, at planter også kunne knyttes til en representasjon av sted. Leino (2010, s. 102) og Nazarea (2005b, s. 5) mener begge at plantegenetisk materiale kan være tilgang til kulturhistorisk informasjon, men med litt ulikt utgangspunkt. Leino (2010, s. 97) ser verdien ligge i selve det plantegenetiske materialet gjennom bruk av molekylærbiologi, mens Nazarea (2005b, 15) ønsker å samle historiene som knyttes til forholdet mellom menneskene og plantene de bruker. I begge tilfeller er materialets kontekst avgjørende for den informasjonen det kan gi.

I neste del skal jeg vie plass til to teorier: Huges de Varines økomuseum (Gjestrum og Maure 1988a) og Harrisons (2013) teorier om sammenhengen mellom det moderne samfunnet og søken etter identitet. Begge disse teoriene blir viktig for meg når jeg senere skal se på sammenhengen mellom plantegenetisk materiale og kulturarv.

3 Teori

”Vi står overfor ett stort problem når vi tenker på 2000-tallet, altså neste århundre. Og det er ikke noe lite problem heller, nemlig problemet å redde menneskeheten fra å ødelegge seg selv og den kloden vi bor på” (Gjestrum 1988b, s.12). Dette skriver John Aage Gjestrum i sin innledning i *Økomuseumsboka* (Gjestrum og Maure 1988a). Han snakker her om to spesifikke trusler, enten så utsletter vi planeten vår med forurensning eller så gjør vi det med krigføring. Gjestrum setter museet inn i frontlinjen i denne kampen for å forhindre dette. Han mener at museet kan bidra til å formidle kunnskap på tvers av klasseskiller, fremme tverrfaglig kunnskapsutvikling og formidling, samt inspirere lokalsamfunn og enkeltgrupper til å ta opp kampen mot denne ødeleggelsen (Gjestrum 1988b, s.12). Dette synet bygger på økomuseumsbevegelsen som vokste frem i Frankrike på 70-tallet. I spissen for denne bevegelsen stod Hugues De Varine (Gjestrum og Maure 1988a). I følge Gjestrum (1988b) er de viktigste ankerpunkt for økomuseet er at museet skal formidle kunnskap på tvers av klasseskiller, være en plattform for tverrvitenskaplig kunnskapsutvikling og formidling. Museet skal også være en katalysator for kreative initiativ i lokalsamfunn. Økomuseumsbevegelsen mener også at museet må desentraliseres. I dette ligger det to ting. For det første betyr det at museet bytter fra å representere et nasjonalt publikum til å representere et regionalt publikum i sine utstillinger. For det andre handler det om å flytte utstillinger og kulturskapelsen ut av den tradisjonelle museumsbyggingen. Men kanskje viktigst av alt, i hvert fall slik jeg ser det, å omdefinere museet som ikke primært en historisk tilbakeskuende institusjon men en fremtidsrettet. En institusjon som kan skape grunnlaget for viktige og riktige samfunnsløsninger i møte med samtidens og fremtidens utfordringer (De Varine 1988, s. 35). Disse punktene kommer bedre til uttrykk i neste avsnitt når jeg går gjennom Maures (1988) definisjon av økomuseets oppgaver.

Maure (1988, s. 19-30) mener at Økomuseets praksis kan identifiseres gjennom tre satsningsområder; *identitet, økologi og deltagelse*. Tilnærmingen til identitet er ulik i økomuseet og det tradisjonelle museet. Mens man i det tradisjonelle museet gjerne søker å formidle en nasjonal identitet gjennom gjenstandsmaterialet, fokuserer økomuseet på den regionale identiteten. De små og glemte gruppene og samfunnene som ellers er lite representert i museumsbildet. Med økologi forstås studiet av mennesket i kontakt med sitt nærmiljø. Nærmiljøet blir her referert til som territorium og danner grunnlaget for økomuseets fokusområdet. Undersøkelsen av menneskets forhold til sitt territorium, gjennom en

tverrfaglig tilnærming, oppsummerer hva økologi betyr for økomuseet (Maure 1988, s. 24-25). Den siste delen er deltagelse og definerer hvordan økomuseet ønsker å jobbe og formidle til sitt publikum. Til forskjell fra den tradisjonelle museumsformidlingen, hvor museet inntar ekspertrollen i arbeidet med å opplyse massene, ønsker økomuseet å gå i dialog med sitt publikum (Maure 1988, s. 29). Publikum skal selv få muligheten til å definere og arbeide med sin egen kultur. Ett eksempel på en slik deltagelse kan være at publikum selv tar del i innsamlingsarbeidet av kulturgjenstander. Maure(1988, s. 30) ser for seg arbeidsgrupper som selv definerer; hva de vil samle inn, hvordan innsamling skal gjøres og hvordan det innsamlede materialet skal vis frem til slutt.

Disse tre punktene som Maure (1988) trekker frem mener jeg kan åpne for en bedre bruk av plantegenetisk materiale som kulturhistorisk ressurs. Jeg skal gå nøyere gjennom disse punktene i kapittel 7. og vise hvordan disse kan brukes i sammenheng med det plantegenetiske materialet og hvorfor jeg mener denne tilnærmingen kan være givende for forvaltningen av plantegenetisk materiale som kulturarv.

Harrisons (2013, s. 23) tanker om hvordan søken etter arv og identitet er knyttet til det stadig skiftende moderne samfunnet, danner grunnlaget for min senere diskusjon om hvordan det plantegenetiske materialet knytter seg til kulturarv. For det første knytter han arv til frykten for å miste. Alle har vi noe, det være seg ting, steder eller ritualer, som vi føler definerer oss, den vi er, der vi kommer fra og eller der vi hører til. Frykten for å miste dette er grunnleggende i Harrisons forståelse av vårt ønske om å bevare. I vårt moderne samfunn vektlegges fremgang mer enn tradisjon. Bruk og kast mentaliteten er sterk. Ting skal være effektivt, bedre og raskere enn i går. Internett og digitalisering er et godt eksempel på dette. På bare drøye 20 år har digitaliseringen fundamentalt forandret hvordan vi kommuniserer, handler og uttrykker oss. Det har blitt et sted hvor vi leser litteratur, ser filmer og serier, og hvor vi handler mye av det vi trenger med digitale valutaer. På de siste fem årene har jeg for eksempel hatt fire ulike telefoner. Det kommer stadig en ny modell, og den gamle blir kastet.

Harrison (2013, s. 25) påpeker at en klar karakteristikk av det moderne samfunnet er fokuset på den lineære progresjonen og den klare distinksjonen mellom nåtid og fortid, men på grunn av de raske endringene så eksisterer også fremtid og fortid simultant. Dette, sier Harrison, leder til to ting. For det første fører det til en frykt for å miste. Den uunngåelige progresjonen baner vei for en uunngåelig foreldelse og nedbryting av det gamle. For det andre, ved hele tiden å skulle være i opposisjon med det gamle, blir det moderne menneske fiksert på å

definere og kategorisere det som er gammelt. For meg blir Harrisons teorier viktige når jeg i min analyse skal prøve å forstå sammenhengen mellom plantegenetisk materiale og kulturarven.

3.1 Begreper

I denne delen forklarer jeg min forståelse og bruk av begrepene jeg bruker i denne masteroppgaven. Først forklarer jeg min bruk av begrepet *plantegenetisk materiale*, begrepet som på mange måter representerer selve studieobjektet for dette prosjektet. Videre tar jeg stilling til forståelsen av *kultur, arv og minner*. Disse tre begrepene danner grunnlaget for den diskusjonen av sammenhengen mellom plantegenetisk materiale og kulturarv. Jeg beskriver også i dette kapittelet de viktigste *internasjonale avtalene*, som danner det rettslige grunnlaget for innsamling og bevaring av plantegenetisk materiale ved Norsk genressurscenter. Den filosofiske bevegelsen *dypøkologi* blir også viet noe plass i dette kapittelet, fordi jeg mener den kan bidra til å belyse problemet som kan oppstå når man setter et bastant skille mellom kultur og natur.

3.1.1 Plantegenetisk materiale

Jeg referer til det materialet jeg undersøker som *plantegenetisk materiale*, fordi det er slik det omtales i lovverket som hjemler bevaringen. I praksis omfatter begrepet frø, knoller, og planter i vekst – og i teksten, refererer jeg til denne forståelsen av begrepet. Slik det er i dag, ifølge Norsk genressurssenters *Handlingsplan for bevaring og bærekraftig bruk av plantegenetiske ressurser 2016-2019* (2016a s, 7 og 8), lagres plantegenetisk materiale for kulturplanter og nytteplanter på en rekke steder og på forskjellige måter. Hovedgruppene er Ex Situ, In Situ og On Farm.

Ex Situ er den viktigste bevaringsformen og gjelder planter som ikke vokser naturlig i norsk flora. Frøformerende arter blir lagret i frøbanker mens de vegetativt formerende artene blir bevart i klonarkiver (Norsk genressurssenter 2016a, s 7 og 8). In Situ gjelder for kulturplantenes ville slektninger, de som vokser vilt i norsk flora (Norsk genressurssenter 2016a, s. 8). En stor og vesentlig forskjell på materialet som lagres som frø og det som bevares i vekst er at de vekstene som bevares i naturen vil la seg naturlig påvirke og forme av endringer i miljø og klima. On Farm er den siste hovedgruppen og gjelder planter som

bevares på gårder og i hageanlegg. Disse plantene er avhengig av vedlikehold for å overleve i sin kultiverte stand (Norsk genressurscenter 2016a, s. 8). I likhet med planter som bevares In Situ blir disse On Farm bevarte plantene utsatt for klima og miljøforandringer.

3.1.2 Plante arven

PLANTEARVEN-konseptet er etablert og forvaltes av Norsk Genressurscenter. Programmet brukes for å synliggjøre mangfold og variasjon i kultur- og nytteplanter med tanke på allmenn bevisstgjøring og informasjon, økt interesse og bruk, samt at plantematerialet skal kunne bli benyttet i næringsutvikling (PLANTEARVEN 2017). Materialet som omfattes av dette programmet er utdaterte sorter. Det kan være gamle sorter av grønnsaker, poteter og frukt eller en rose, en pinselilje eller en staude som fantes i hagen til oldemor, men som ikke lengre er kommersielt tilgjengelig. Frø bevares hos NordGen, mens levende planter av frukt, bær, potet og prydplanter finnes i nasjonale plantesamlinger (PLANTEARVEN 2017).

3.1.3 Kultur, arv og minner

Denne oppgaven bygger på min forståelse av at plantegenetisk materiale kan settes i sammenheng med kultur, men hvordan forstår jeg kulturbegrepet?

Å definere begrepet kultur i seg selv er ikke lett og opp gjennom tiden har det florert med ulike definisjoner (Borofsky 2001, s. 432). At jeg undersøker et materiale som knyttes til jordbruk skaper også ytterligere vanskeligheter fordi innenfor jordbruk blir begrepet kultur ofte knyttet til det å dyrke. Ordets latinske og grunnleggende betydning er også *dyrking* (Schackt 2017). Dette ser vi for eksempel i ordene kulturlandskap og kulturplante. Med andre ord refererer dette til det kultiverte, den foredlede naturen og en motsats til det naturlige. Det er dog ikke denne formen for kultur jeg ønsker å undersøke i denne oppgaven.

Når jeg nå i denne oppgaven snakker om kulturens frø, kulturplanter og plantegenetisk materiale som kultur, er jeg innom spesielt to begrepsforståelser som bygger på henholdsvis det materielle og det immaterielle.

Arkeologien undersøker den materielle kulturen, de spor som er igjen etter menneskelig aktivitet for på denne måten å bygge opp en forståelse av kulturen de levde i (Schackt 2017).

Her refererer kulturbegrepet til måten dette mennesket eller dette samfunnet levde på, og kulturen defineres ut ifra de gjenstandene de etterlot seg.

Fredrik Barth (2001, s. 435) har foreslått en forståelse av kultur som kunnskap, altså noe immaterielt. Med utgangspunkt i denne forståelsen blir kultur en abstraksjon av utallige situasjoner hvor mennesker handler, enten i sosial eller fysisk kontekst (Barth 2001). Barth (2001) hevder at allerede etablerte tanker, representasjoner og sosiale relasjoner påvirker, farger og filtrerer vår individuelle oppfattelse av verden og på denne måten genererer kulturelt forskjellige verdensbilder.

Jeg mener at kulturen knyttes både til de materielle og de immaterielle egenskapene til det plantegenetiske materialet. For det første ser jeg planten som et produkt av menneskelig utvelgelse og spor etter menneskelig aktivitet. For det andre bærer det med seg historier, minner og kunnskap om de menneskene som avlet dem frem, høstet, spiste, luktet og beundret dem. På denne måten vil både et arkeologisk perspektiv (Schackt 2017) og Barth (2001, s. 435) sine teorier om kultur som kunnskap være representert i min bruk av kulturbegrepet i denne masteroppgaven.

3.1.4 Arv

I denne oppgaven blir begrepet arv viktig for å beskrive forholdet mellom mennesket og det plantegenetiske materialet. Hvordan kulturen knyttet til dette materialet blir tatt stilling til.

Arv er et vidt begrep. I teorien kan det brukes om alt fra store naturlandskap og bymiljøer til enkle små gjenstander som beinrester redskaper. Fellesnevneren for disse er at de refererer til et forhold mellom de menneskene som lever nå og fortiden (Harrison 2013, s.14 og Giaccardi 2012, s. 2). Arv kan deles inn i offisiell- og uoffisiell arv og jeg følger her Harrison's (2013, s.15) definisjoner av disse. Offisiell arv forstår jeg derfor som de gjenstander og tradisjoner som er anerkjent av staten som verneverdige og som blir omfattet av lover og vedtekter som hjemler fredning og eller bevaring. Den uoffisielle arven forstår jeg som gjenstander og tradisjoner som blir anerkjent som verneverdige av individer eller mindre grupper, men som ikke er fredet gjennom lover og vedtekter (Harrison 2013).

3.1.5 Minne

På samme måte som arv, representerer minnene våre også et forhold mellom nåtid og fortid. Minne blir i min analyse knyttet direkte til den kulturbærende effekten av det plantegenetiske materialet og blir derfor tatt opp her.

I innledningen til artikkelen *Memory, collective memory, orality and the gospels* (2011, s. 1-3) gjennomgår Dennis C. Duling en diskusjon om hvor pålitelige våre minner er. Sentralt i denne presentasjonen er Frederick C. Bartlett teori om at minner ikke bare er gjenskapelser av fortiden, men mentale rekonstruksjoner. Farget av erfaringer, motivasjoner og personlighetstrekk, blir minnet skapt i et forsøk på å forstå fortiden. Denne konstruktivistiske tankegangen finnes også i Dulings (2011, s. 1) definisjon av kollektivt minne; en forestilling om at mennesker husker og minnes sammen. Minnene blir konstruert i, av og for en sosial gruppe og kan omfatte blant annet kunst, symboler, ritualer, høytider, minnesmerker og tekster som den sosiale gruppen tillegger mening og således styrker en felles identitet.

Felles for begrepene kultur, arv og minne er at de bygger på en konstruktivistisk tankegang. Med dette mener jeg at kultur, arv og minner skapes aktivt i sosiale eller fysiske kontekster i nåtid. Ut ifra denne forståelsen er det derfor viktig at publikum tar aktiv del i kulturskapelsen for å kunne nyttegjøre seg av dette materialets eventuelle kulturelle kvaliteter innen identitetsdannelse og minne. Et eksempel på en slik aktivitet kan være å bidra til innsamling av plantegenetisk materiale. Dette tar jeg opp igjen i kapittel 7.

Kollektivt minne og nasjonalisme

Det er viktig å ha i tankene når vi nå ser på plantegenetisk materiale som kulturarv at en bruk av kollektivt minne ikke alltid er jamført med noe positivt, og det ville vært rart å bruke dette begrepet uten å anerkjenne at det har blitt misbrukt tidligere.

Det har blitt reist en rekke kritiske spørsmål rundt aktiv bruk av kollektivt minne, spesielt i tilknytning til nasjonalisme (Bell 2003; Duling 2011). Fordi identitet ikke er en konstant faktor, men skapes aktivt i sosiale kontekster, ligger det her et potensial for misbruk. Kollektivt minne som identitetsskaper bygger på Émile Durkheims teori om *kollektiv representasjon*, tanken om at kollektivt minne gjennom ritualer skaper og forsterker en felles oppfattelse av de symboler og konsepter som forklarer verden (Duling 2011, s. 3). Eksempler på slike praksiser har vi blant annet fra 40-tallets Tyskland hvor Nazistene arrangerte

festivaler med sterk nasjonalistisk symbolbruk for å styrke en felles nasjonalfølelse (Duling 2011, s. 3). Også her i Norden har man utnyttet kollektivt minne for å bygge opp nasjonsfølelsen. Hazelius skrev for eksempel at Skansen skal gjennom en bruk av museumsgjenstander stimulere den besøkendes følelser for, og kjærlighet til fedrelandet (Maure 1988, s. 23). Når dette er sagt mener jeg at økomuseet, som ble forklart i kapittel 3, sitt fokus på kulturelt demokrati gjennom at publikum selv får ta del i definisjonen av sin egen kultur, langt på vei vil motvirke en slik negativ bruk av kollektivt minne. Økomuseet og buken av minne vil bli nærmere diskutert i kapittel 7.

3.1.6 Følelse av sted

I denne masteroppgaven knytter jeg, på lik linje med minne, konseptet følelse av sted til det plantegenetiske materialet, for å beskrive egenskapen det har for å skape en følelse av identitet og tilhørighet. Konseptet sted har blitt undersøkt av disipliner som økologi, antropologi, geografi, psykologi, sosiologi og kulturarvstudier. En fellesnevner er at følelse av sted settes i sammenheng med en følelse av identitet, tilhørighet og sosial gruppering (Davis 2009, s. 4). Mennesker har et behov for å kjenne og forstå nærmiljøet sitt. Dette er de avhengig av for å kunne ta stilling til fortiden, det som har formet menneskene og miljøet det lever i. Denne tilknytningen til stedet er noe som deles med de andre som bor der og blir på denne måten grunnlaget for et fellesskap (Gjestrum 2001, s. 37). Følelse av sted knyttes ikke bare til representasjoner av fortiden, men også til en pågående effekt der opplevelsen denne effekten kommer til syne i måten disse menneskene oppfatter verden på (Davis 2009, s. 5). Arne Lie Christensen (2002, s. 10-11) hevder at "... å beskrive landskapet i et kulturelt perspektiv innebærer med andre ord å beskrive vekselvirkningen mellom menneskene og omgivelsene. Menneskene former sine omgivelser, og formes samtidig av dem". På denne måten knyttes en følelse av sted til identifikasjonsprosesser og følelsen av tilhørighet.

3.1.7 Dypøkologi

Når vi snakker om klimakriser, bevaring av biologisk mangfold og forholdet mellom naturen og mennesket er det ikke mulig å komme utenom dypøkologi. En filosofi og en økologisk tankegang som ble igangsatt av den norske filosofen Arne Næss på 70-tallet (Baard 2015, s. 25). Grunntanken i dypøkologi er at alt liv er like mye verdt og har like stor rett til utfoldelse. Denne retten skal ikke krenkes annet en for å dekke primære behov (Baard 2015, s. 26).

Dypøkologien står som en direkte motsetning til en antroposentrisk tilnærming der naturen blir verdsatt ut ifra behovet til mennesker. Arne Næss (Madsen 2016) har uttalt at problemet med miljøbevegelsen er nettopp denne antroposentriske tilnærmingen; Vi bevarer naturen ut ifra et menneskelig behov. Ved å anerkjenne at mennesket og naturen er likeverdige deler av en symbiose vil vi kunne forstå og følge miljøetiske retningslinjer som vil kunne føre til en stopp av den grove utnyttelsen av naturen. Det viktige med dypøkologien for denne masteroppgaven er ikke å kritisere en antroposentrisk tilnærming, men heller vise til den uadskillelige sammenhengen mellom naturen og mennesket som dypøkologien beskriver.

3.1.8 Internasjonale avtaler

Grunnlaget for bevaring av plantegenetisk mangfold i Norge hjemles ut fra en rekke internasjonale avtaler. Dette gjelder både for frøene i frøbankene og plantene som bevares i klonarkiver eller i hager. Når jeg refererer til de internasjonale avtalene i teksten er det Konvensjonen om Biologisk Mangfold, Nagoya-protokollen og den Internasjonale Plantetraktaten jeg henviser til.

Konvensjonen om biologisk mangfold (CBD)

I 1992 ratifiserte Norge Konvensjonen om biologisk mangfold (CBD). Konvensjonen kom i stand etter et lengre arbeid initiert av FN for å møte den stadig økende trusselen mot arter og økosystemer (CBD 1993). CBD har som mål å ta vare på det biologiske mangfoldet samt jobbe for en bærekraftig bruk og rettferdig fordeling av ressursene bruken av dette mangfoldet gir (CBD 1993).

Nagoya-protokollen

Nagoya-protokollen er en del av CBD (1993) som ble implementert i konvensjonen den 12. oktober 2014. Den retter seg mot målet om rettferdig tilgang og fordeling av genetiske ressurser for andre formål enn mat og landbruk. Den skal blant annet hindre biopirateri, at kommersielle krefter fra inn- eller utland utnytter plantegenetisk materiale uten at det kommer de lokale til gode. Samtidig understreker den viktigheten av å samle og bevare tradisjonell kunnskap.

Plantetraktaten

Den internasjonale traktaten for plantegenetisk materiale som tredde i kraft i 2004, tar for seg 64 vekster som sammen utgjør hele 80 % av den samlede produksjonen av matvarer fra planter i verden (Plantetraktaten 2001). Som en motsetning til Nagoya-protokollen retter Plantetraktaten seg spesielt til plantegenetiske ressurser som knytter seg til mat- og jordbruksproduksjon. Traktatens mål er å sikre bønder, planteforedlere og forskere tilgangen til det plantegenetiske materialet, og at bruken av dette blir delt slik at det kan komme alle til gode (Plantetraktaten 2001). I tillegg til dette stadfester den bøndenes rettigheter til å delta i den nasjonale forskningen materialet og deres tilgang til fordelene denne forskning måtte gi. Sist men ikke minst fremmer den en bærekraftig bruk av disse matvareplantene ved å jobbe mot en større variasjon av dyrkede vekster (Plantetraktaten 2001).

Ved å knytte seg til disse avtalene er Norge forpliktet til å følge opp det arbeidet som avtalene skisserer rundt bevaring og forvaltning av det generelle genetiske mangfoldet for dyr og planter nasjonalt.

4 Metodologi

Her følger en gjennomgang av hvordan prosjektet mitt ble gjennomført. Jeg tar opp valg av tema, datainnsamling, og hvilken metode jeg brukte.

4.1 Avgrensning

Da jeg valgte tema for min masteroppgave våren 2016 lå fokuset mitt på det globale frøhvelvet på Svalbard. Gjennom fremstillinger i media syntes jeg å kunne spore en rekke museologiske trekk ved praksisen for innsamling og bevaring ved frøhvelvet. Dette ønsket jeg å undersøke nærmere.

Høsten 2016 hadde jeg en tre måneder lang praksis ved Svalbard Museum og da var intensjon å besøke frøhvelvet for å gjøre feltarbeid. Jeg ønsket i utgangspunktet å følge en forsendelse med frø, fra frøene ble samlet inn og til de stod pakket og registrert i en hylle i hvelvet på Svalbard. Jeg ville undersøke hvilke ulike roller frøet hadde for de som hadde kontakt med det på denne reisen ut fra et aktør-nettverksperspektiv. Hvordan endres forholdet til frøet når det tas ut av sirkulasjon og puttes i et hvelv bak låste dører? Samtidig ville jeg undersøke om praksisen knyttet til innsamling av frø kunne knyttes til ICOMs (2017) definisjon av en museal virksomhet, nemlig å samle, bevare, forske og formidle. I arbeidet med å undersøke denne innsamlingspraksisen ønsket jeg å bruke Nazareas (2005b) metode som sammenlikningsgrunnlag. Hva ville en slik metode gjort for innsamlingspraksisen ved frøhvelvet, og ville det påvirke hvordan man forholdt seg til frøene?

Da jeg var på Svalbard kontaktet jeg Åsmund Asdal, ansvarlig for Svalbard Globale frøhvelv, forklarte mitt prosjekt og forhørte meg om muligheten for å besøke hvelvet i denne perioden. Han forklarte at slik det er i dag åpnes hvelvet bare en sjelden gang hvert år og det er strengt regulert hvem som får adgang. Mitt eventuelle besøk var derfor i utgangspunktet vanskelig å få til. På toppen av dette opplevde Svalbard denne høsten unormalt mildt vær og mye nedbør. Problemer med at vann trengte inn i frøhvelvet førte med seg ytterligere restriksjoner for adkomst til anlegget. Dette gjorde at jeg måtte revurdere tilnærmingen min til prosjektet.

Jeg valgte å se bort i fra hvelvet på Svalbard og heller fokusere på allerede innsamlet plantegenetisk materiale andre steder. Jeg hadde gjort en del undersøkelser og var interessert i om jeg kunne spore en bred kulturhistorisk ressurs i det plantegenetiske materiale. Med dette

som utgangspunkt, formet jeg et nytt forskningsspørsmål. Jeg ønsket å undersøke hvordan ulike institusjoner i Norge, med tilknytning til innsamlet plantegenetisk materiale, forholdt seg til plantegenetisk materiale som en eventuell kulturressurs.

Gjennom dette arbeidet ble jeg oppmerksom på skillet mellom naturarv og kulturarv og hvordan dette påvirker forvaltning av plantegenetisk materiale. Denne forskjellen viste seg både i lovverk, innsamling og forvaltningen i de ulike institusjonene. Utforskning av dette skillet ble derfor også tatt med i prosjektet.

4.2 Metode

Hvordan jeg skulle samle inn data for en senere analyse har siden dag én vært en utfordrende problemstilling. Jeg ønsket å undersøke bruken av det innsamlede plantegenetiske materialet fra utdaterte sorter som kulturarv. For å skape et bredt nok bilde av denne praksisen hadde det ikke vært tilstrekkelig å gjøre utstillingsanalyser av noen få utstillinger. I tillegg ble datainnsamlingen gjennomført i første kvartal av 2017, noe som begrenset verdien av å besøke utendørs hageanlegg. Jeg måtte på mange måter skape analysedata selv fra et stort og fragmentert kildemateriale. Til dette kunne jeg benytte meg av en kvantitativ metode i form av en spørreundersøkelse og sendt den til utvalgte museer. Dette ville gi meg et bredt grunnlag for å kunne diskutere hvorvidt museene bruker plantegenetisk materiale i sin formidling av kulturarv eller ikke. Dette ville dog ikke, i tilstrekkelig grad, skape et grunnlag for en dypere analyse av hvordan de bruker det (Öhlander 2014, s. 30). Jeg ønsket å åpne for en dypere refleksjon rundt dette temaet, og derfor valgte jeg å benytte meg av en kvalitativ tilnærming. Målet med en kvalitativ studie er å samle inn et så innholdsrikt materiale som mulig, fra kilder som besitter mye kunnskap innenfor temaet som undersøkes (Öhlander 2014, s. 30). Jeg valgte derfor intervju med fire personer jeg vurderte som særlig aktuelle for å undersøke problemstillingene mine. De fire jeg endte opp å intervju har alle lange erfaringer fra sine felt og besitter et vell av kunnskap. Dette ønsket jeg å benytte meg av. I tillegg til intervjuer gjorde jeg en rekke dokumentanalyser av blant annet lovverket som knyttes til innsamlingspraksisen av plantegenetisk materiale. Her under kan nevnes Konvensjonen om biologisk mangfold, Nagoya-protokollen og Den internasjonale plantetraktaten. Sammen med en analyse av informasjon fra institusjonenes egne hjemmesider, dannet dette datagrunnlaget for denne oppgaven.

Institusjonene jeg valgte å kontakte var Norsk genressurscenter, Kunnskap og Vern Av Nytteplanter i Norge (KVANN), museet på Domkirkeodden og Gamle Hvam museum. Grunnen for dette valget lå i ønsket om en så bred representasjon av forvaltningsbildet som mulig gjennom å snakke med både statlige institusjoner, uavhengig institusjoner og museumsinstitusjoner. En grundigere gjennomgang av dette og en presentasjon av personene jeg snakket med vil bli presentert under kapittel 5: Fire stemmer.

4.2.1 Intervju

I forberedelsen til og gjennomføringen av intervjuene brukte jeg bøkene *Det kvalitative forskningsintervju* av Kvale og Brinkmann (2009) og *Etnologiskt fältarbete* av Kaijser og Öhlander (2014). Det første jeg gjorde var å kontaktete de fire aktuelle personene via e-post. Jeg presenterte prosjektet i korte trekk og spurte om de var interessert i å stille som intervjuobjekter. Da dette var bekreftet avtalte vi tidspunkt for intervju. Grunnet geografiske avstander ble intervju over telefon den mest hensiktsmessige metoden, med unntak av intervjuet med Marstein på Game Hvam. Hun ønsket at vi kunne møtes, og siden tid og reiseavstand passet ble det til at jeg besøkte Gamle Hvam. Etter å ha fått godkjenning fra intervjuobjektene ble intervjuene tatt opp på lyd som senere ble brukt i arbeidet med transkripsjonen av intervjuene.

De første jeg intervjuet var Rasmussen fra NGRS og Barstow fra KVANN. Jeg hadde forberedt meg ved å lese informasjonen om deres respektive organisasjoner på nettsidene deres og følte at jeg satt med et klart bilde av hvordan disse organisasjonene opererer og hva de representerer. På grunn av dette hadde jeg få spørsmål som omhandlet organisasjonens virke. I begge tilfeller ble jeg nødt til å gå bort ifra disse forberedelsene, fordi mye av den informasjonen jeg satt på ikke lenger stemte. Grunnen til dette var at i perioden jeg gjorde mine undersøkelser (første kvartal 2017) var NGRS i en omorganiseringsprosess hvor de ble sammenslått med Norsk Institutt For Bioøkonomi (NIBIO). I den forbindelse ble det utviklet nye nettsider som ennå ikke var tilgjengelige, og de gamle nettsidene ble ikke lenger oppdatert. Mye av min bakgrunnsinformasjon var derfor ikke lenger gjeldende, og mye av informasjonen som ble formidlet gjennom intervjuet med Rasmussen var ennå ikke publisert. Jeg brukte derfor mye tid på å prøve å luke ut gammel informasjon og supplere med den nye.

Denne omorganiseringen fikk også følger for KVANN. Planteklubbene, som tidligere hadde vært en del av NGRS, ble nå en uavhengig organisasjon. Da jeg snakket med dem hadde de

nettopp hatt etableringsmøte, men ble enda ledet av et interimsstyre. På årsmøtet noen måneder etter jeg snakket med dem ble det valgt et norsk navn, Kunnskap og Vern Av Nytteplanter i Norge (KVANN), og et styre. Nettsidene til KVANN var derfor også utdaterte, noe som ledet til samme problematikk som med nettsidene til NGRS.

Dette resulterte i en mer åpen intervjuform, hvor de fortalte fritt om sine jobber og sitt syn på plantegenetisk materiale og kulturarv. Denne formen ble også videreført til intervjuene jeg gjorde med Hauksdottir fra museet på Domkirkeodden og Marstein på Gamle Hvam.

I ettertid ser jeg at det nok hadde vært beste å møte alle ansikt til ansikt. Samtalen fløt bedre og jeg fikk stilt flere oppfølgingsspørsmål da jeg intervjuet Marstein på Gamle Hvam. Lyden over en telefon var av og til av en så dårlig kvalitet at det ledet til misforståelser eller stopp i intervjuet. På et tidspunkt mistet jeg for eksempel kontakten med Rasmussen midt i en setning og da intervjuet ble startet igjen var poenget forsvunnet. Dette oppdaget jeg først i forbindelse med transkriberingen av intervjuene og måtte kontakte Rasmussen på e-post for å få klarhet i saken det gjaldt.

4.2.2 Analysens metode og bruk

Da jeg skulle bruke transkripsjonene i min analyse ble det klart for meg at det i et åpent intervju ikke alltid er like klart når intervjuobjektet snakker om de forskjellige temaene. Samtalen kan ofte hoppe fra det ene til det andre og så tilbake igjen til det første. Måten jeg løste dette på har jeg tatt med meg fra teaterstudiene og handler om lese måte. Lesemåte brukes i teatersammenheng når man leser manus for å avdekke underliggende tematiker og ble av meg brukt på samme måte i arbeidet med disse intervjuene. Jeg valgte tre temaer som var viktige i min analyse for å besvare problemstillingene: *Praksis* ved intervjuobjektets institusjon, *sammenhengen mellom plantegenetisk materiale og kulturarv* og *eksempler på plantegenetisk materiale som kulturarv*. Hvert av temaene ble representert med en farge. Henholdsvis rød, grønn og blå. Intervjuene ble så lest tre ganger, hver gang med fokus på ett av disse temaene. De setningene som omhandlet det aktuelle temaet ble strøket over med en markørpenn i temaets farge. På denne måten kunne jeg klart se de ulike argumentene uten å trekke de ut av sammenhengen i intervjuet. Disse argumentene dannet så utgangspunktet for å diskutere og svare på min problemstilling.

En annen problemstilling oppstod da jeg skulle referere til samtalene i oppgaven. Direkte sitat ble for meg sjelden aktuelt da setningene fra intervjuene ofte var fragmenterte og bar preg av muntlig tale. Ved å bearbeide sitatene, slik jeg har gjort, legger jeg min egen tolkning til det de jeg intervjuer faktisk sa. Dette måtte jeg derfor ta i betraktning når jeg skulle presentere deres meninger og erfaringer.

4.2.3 Anonymisering

Før intervjuene forsikret jeg i utgangspunktet mine intervjupersoner at de ville forbli anonyme i min oppgave. Dette gjorde jeg for å skape et rom hvor de jeg intervjuet trygt kunne snakke (Kvale og Brinkmann 2009, s. 35). Etter hvert som oppgaven tok form ble jeg dog oppmerksom på at en anonymisering gjorde intervjuet veldig kunstige. Samtidig fikk jeg tilbakemelding fra min veileder om at det kunne være vanskelig å få tak på hvem det egentlig var jeg refererte til ut ifra et leserperspektiv når jeg brukte pseudonymer.

Slik jeg ser det er fordelen med å ikke anonymisere at intervjuobjektene sine erfaringer lettere kan skinne gjennom, noe som fører til at argumentene deres får en større tyngde. Man slipper å skrive om eksempler for å beholde anonymiteten og at man i denne prosessen risikerer å miste noen av eksemplene sine poenger. Samtidig mener jeg at rollen de hadde i intervjusituasjonen var som offentlige personer, representanter for sine institusjoner. Noe som medførte lite til ingen personlig utlevering. Dette dannet grunnlaget mitt for å ønske å bruke deres virkelige navn.

Hvorvidt jeg skulle anonymisere eller ikke måtte allikevel bestemmes av de som ble intervjuet. De ble derfor kontaktet pr. e-post med spørsmål om dette. Svaret jeg fikk var at ikke alle ønsket å ta stilling til dette før de hadde lest oppgaven. Men oppgaven min var langt fra ferdig. Argumentasjonene var ikke bygget opp, og den endelige strukturen var heller ikke ferdig. Min veileder foreslo at jeg kunne sende de sitatene jeg brukte, men disse var heller ikke helt klare ennå. Jeg bestemte meg for å skrive ferdig oppgaven uten å anonymisere og sende den til gjennomlesning da det nærmet seg levering. Dette var en potensiell stor risiko siden jeg kunne risikere å måtte skrive om ganske mye hvis jeg ikke fikk godkjenning. Dette ble heldigvis ikke noe problem ettersom jeg fikk den godkjenningen jeg trengte (Korrespondanse pr. e-post den 16. november 2017).

5 Fire stemmer (Empiri)

Valget av studieobjekter ble gjort på bakgrunn av at jeg ønsket en så bred fremstilling av forvaltningen av plantegenetisk materiale som mulig samtidig som jeg kunne opprettholde en kvalitativ tilnærming. Norsk genressurscenter er en statlig drevet organisasjon og den største aktøren innen innsamling og forvaltning av plantegenetisk materiale i Norge. Som en motsats til det statlige ble det naturlig å velge KVANN som representant for det uavhengige initiativet. Museumssektoren representeres av Gamle Hvam og Domkirkeodden. Norsk genressurscenter og KVANN har begge et fremtidsrettet perspektiv. De samler frø og planter for å sikre at sortene forblir sunne og friske i fremtiden. Gamle Hvam og Domkirkeodden har på sin side et mer tilbakeskuende perspektiv med sin formidling av kultur og historie. Institusjonene representerer også hver sin side av dikotomiene natur eller kultur og nasjonal eller regional, temaer som jeg fremhever som viktige i diskusjonen rundt forvaltningen av det plantegenetiske materialet. Sammen danner disse institusjonene en bred plattform for å diskutere hvordan institusjoner i Norge forholder seg til plantegenetisk materiale som kulturarv. I avsnittene som følger vil jeg presentere de ulike institusjonene og de personene jeg intervjuet fra hver institusjon.

5.1 Norsk Genressurscenter (NGRS)

”Det genetiske mangfoldet innen planter er en unik og verdifull ressurs som det er viktig å bevare og utnytte på en bærekraftig måte. Den genetiske variasjonen i naturens nytteplanter har gitt grunnlaget for å utvikle dagens kulturvekster, og denne ressursen har vært selve grunnlaget for hele vår sivilisasjon.” (NIBIO 2015a)

Dette innledende sitatet mener jeg oppsummerer praksisen rundt plantegenetisk materiale ved NGRS og hvilken verdi de tillegger materialet. De ble etablert i 2006 under Landbruks- og Matdepartementet og i 2015 ble en del av Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO). De har som oppgave å koordinere kompetanse og aktivitet rundt en bærekraftig bevaring, og bruk av de norske genressursene i husdyr, planter og skogtrær. I dette arbeidet ligger kartlegging og overvåking av de forskjellige genressursene og deres variasjoner. Samtidig forsker de på materialet og underviser i bevaring av det. De virker også som en et rådgivende organ for

Landbruks- og Matdepartementet. Deres mål er å formidle kunnskapen om de genetiske ressursene og hvordan de på best mulig vis, her under økonomisk og bærekraftig, kan bevares for å hindre tap (NIBIO 2015b).

Norsk Genressurscenter jobber først og fremst med forvaltning av det plantegenetiske mangfoldet og ikke med kulturarv. Senterets hovedoppgave er å bevare det plantegenetiske materialet og sortmangfoldet for våre nytteplanter. Denne bevaringen går ut over det vi tenker på som kulturplanter, les kultiverte planter. Det gjelder også nytteplanter som blåbær og multer, vekster som vokser vilt i naturen, men som er ville slektninger av det domestiserte materialet. I et høyproduktivt matsystem er man til en hver tid avhengig av at de sortene man dyrker er hardføre mot plantesykdommer. For å sikre seg mot dette utvikler man nye sorter hele tiden. Til dette trenger man tilgang til det genetiske materialet for foredling. ”Det er som et kappløp mot naturen” (Rasmussen 2017). Videre forklarte han at i denne sammenheng er situasjonen til Norge og Norden ganske spesiell. Det er ingen andre land som dyrker mat så langt nord. De lyse somrene og korte vekstsesongene gjør at innførte planter fra sydlige land ikke uten videre vil overleve her i Norge. Det tar lang tid å tilvende en plante til de forhold som er her. Dette resulterer i at det nordiske materialet er begrenset og at innsamling av genetisk materiale er ekstremt viktig for å holde sortene sunne. Gjennom 30 år har senteret suksessivt samlet inn disse sortene i Norge. Frøene lagres dels i Sverige, dels i Danmark og dels på Svalbard. Det andre materialet som frukttrær, bærbusker, løk, potet, stauder osv, lagres i 24 klonarkiver over hele landet. En del av jobben til Norsk genressurscenter i denne sammenheng er å forvalte alle disse lagrene samt utvikle og videreføre samarbeidet med de andre nordiske landene i arbeidet med bevaring av plantemangfoldet (Rasmussen 2017).

I tillegg til innsamling jobber NGRS også med å levere ut sorter. Her er det snakk om programmer for å gjenintrodusere historisk plantemateriale til for eksempel planteskoler som ønsker historiske fruktsorter eller til restaurering av historiske hageanlegg. I hovedsak rettes dette arbeidet altså mot den offentlige sektor (Rasmussen 2017).

Onsdag 15. februar 2017 snakket jeg med Morten Rasmussen på telefon. Dette intervjuet vil bli referert til i teksten som: (Rasmussen 2017). Rasmussen er seniorrådgiver ved Norsk genressurscenter og har ansvar for saker tilknyttet det plantegenetiske materialet.

5.2 KVANN – Kunnskap og Vern av Nytteplanter i Norge

KVANN begynte sin virksomhet som planteklubber underlagt NGRS og var et nettverk av mennesker som ønsket å ta vare på gamle planter. Dette gjaldt planter som ikke lenger var i sirkulasjon. Planteklubbene for bær, roser, stauder, georginer og for grønnsaker, potet og urter ble etablert i 2005 gjennom et samarbeid mellom Det norske hageselskap og NGRS. I 2016 ble det bestemt at de ulike klubbene skulle slås sammen til en selvstendig formell forening. Denne sammenslåingen beskrives også i kapittel 4.2.1. Første årsmøte for forening ble avholdt i april 2017. Her ble det bestemt at foreningen, som tidligere hadde blitt kalt Norwegian Seed Savers, skulle få et norsk navn. Dette ble *Kunnskap og Vern Av Nytteplanter i Norge*, forkortet til KVANN (KVANN 2017a).

Foreningens hovedvirke er å fremme en bærekraftig bruk av ikke kommersielt tilgjengelig plantemangfold i Norge og Norden, samt gjøre dette mangfoldet tilgjengelig for private interessenter. De skal virke over hele landet og fremme deling av plantemangfold og kunnskap mellom sine medlemmer. All aktivitet, så langt det lar seg gjøre, skal basere seg på frivillighet og ubetalt innsats. KVANN har inngått en samarbeidsavtale med NGRS som sikrer KVANNs medlemmer tilgang til genetiske materialet mot at KVANN fungerer som kontaktpunktet for private hobbybrukerne. I likhet med NGRS retter KVANN seg etter både norsk regelverk og de internasjonale avtalene som er gjort (CBD, Nagoya-protokollen og den internasjonale Plantetraktaten, som alle er nevnt i kapittel 3.1.8) (KVANN 2017a).

På lik linje med NGRS jobber KVANN med å bevare det plantegenetiske mangfoldet til nytteplanter, prydevekster og stauder i Norden. KVANN har i dag over 600 medlemmer over hele Norge og dekker med dette også store deler av demografien. Hvert år produseres en årbok som sendes ut til medlemmene (KVANN 2017a). Her er det listet opp hvilke frøtyper som er tilgjengelige for bestilling blant medlemmene, info om de enkelte sorten samt kontaktinformasjon til de som avler de. I dag består denne listen av rundt 400 forskjellige gamle og litt mer sjeldne nye sorter. I tillegg har KVANN avtale med NGRS, som nevnt i avsnittet over, om utlevering av frø og planter fra deres arkiver. Disse sortene blir også oppgitt i årboken (Barstow 2017).

Fredag 3. mars 2017 snakket jeg med Stephen Barstow på telefon. Dette intervjuet vil bli referert til i teksten som: (Barstow 2017). Barstow er styreleder i KVANN. Han har en PhD fra Universitetet i Edinburgh med tema havbølger fra 1981. Det var også i denne studieperioden han begynte å interessere seg for planter og grønnsaksdyrking. Samme året som han ble ferdig med sin PhD flyttet Barstow til Norge for å jobbe. Barstow var vegetarianer og merket raskt at dette var noe Norge på 80-tallet hadde liten erfaring med. Butikkene hadde kun et lite utvalg grønnsaker så Barstow måtte dyrke mye av maten sin selv (Barstow 2014, s. v). Siden den gang har han publisert en rekke artikler, skrevet boken *Around the world in 80 plants* (2014) samt holdt en rekke kurs over hele Norge. Barstow har vært aktivt med siden opprettelsen av planteklubbene i 2006.

5.3 Gamle Hvam

Gamle Hvam er en del av stiftelsen MiA - Museene i Akershus og består hovedsakelig av den tidligere storgården Store Hvam. Her har det blitt drevet jordbruk i mer enn 1500 år. Frem til 1908 var gården i privat eie, men eies i dag av Akershus fylkeskommune. Det yngste av husene ble bygget på 1820-tallet og siden det har gården sett ut slik den fremstår i dag (MiA 2017a).

Plantesamlingen på Gamle Hvam her blitt samlet inn i nyere tid og ble startet i 1980 (Marstein 2017). Da bestod hagen bare av plener og enkelte busker. Siden den gang har samlingen vokst. I dag består den av flere enn 70 forskjellige sorter og inngår som en egen del av utstilling på Gamle Hvam. I tillegg til at hagen er tilgjengelig for gjester så ligger det også beskrivelser av alle de ulike sortene på museets hjemmeside. Her oppgis plantefamilie, hvor Gamle Hvams eksemplar kommer fra, samt en mer generell historikk om plantens bruk i Norge (MiA 2017b).

Fredag 31. mars 2017 besøkte jeg Gamle Hvam hvor jeg møtte og intervjuet Mari Marstein. Dette intervjuet vil fra nå av bli referert til i teksten som: (Marstein 2017). Hun er konservator for plantesamlingen på Gamle Hvam. Marstein har en cand.mag i etnologi, nordisk arkeologi og geografi fra 1980. I 2008 leverte hun en mastergrad i kulturhistorie på universitetet i Oslo med oppgavetittelen *Oldemors pion og sånne gule liljer: veger til viten om gamle stauder i nåtidas hager*. I 2013 vant hun PLANTEARVEN-prisen for sin innsats for bevaring og bærekraftig bruk av plantegenetisk mangfold og variasjon.

5.4 Domkirkeodden (Urtehagen)

Urtehagen på Domkirkeodden, sammen med Storhamarlåven, domkirkeruinene og folkemuseet utgjør den delen av Anno museum som kalles Domkirkeodden. Urtehagen ble anlagt i 1975 og er basert på vekster som munkene i klosteret kunne ha dyrket i dette området på denne tiden. I dag består urtehagen av økologisk dyrkede vekster som alle har røtter i kulturhistorien (Anno museum 2017).

Ut ifra beskrivelsen på deres hjemmesider (Anno museum 2017) er hagen delt inn i fem temaer: Hanna Winsnes kjøkkenhage, Giftplanteavdelingen, Hedmarkshagen, Sansenhagen og Klosterhagen. Hanna Winsnes kjøkkenhage baserer seg på vekster som Hanna Winsnes omtaler i sin bok *Lærebog i de forskjellige Grene av Huusholdningen*. Giftplanteavdelingen inneholder de giftige plantene fra middelalder som Domkirkeodden har i sine samlinger. Hedmarkshagen har planter med geografisk tilknytning til Hedmarken siden middelalderen. Sansenhagen er et anlegg bygget i 1989 som et tilbud til rullestolbrukere og blinde. Klosterhagen er den eldste delen av urtehagen og ble opprinnelig bygget som et supplement til middelalderavdelingen på museet. Den har på mange måter beholdt sin funksjon og viser et utvalg av planter som kan ha blitt dyrket i hagen til klosteret på Domkirkeodden under middelalderen. Flere av disse plantene har blitt hentet fra nærområde hvor de etter alt å dømme har vokst helt siden middelalder. Bruken av disse hagene vil bli nærmere gjennomgått i kapittel 5.5.2 og her blir det spesielt lagt vekt på Hanna Winsnes kjøkkenhage, Hedmarkshagen og Klosterhagen.

Onsdag 15. februar 2017 snakket jeg med Hildur Hauksdottir på telefon. Dette intervjuet vil bli referert til i teksten som: (Hauksdottir 2017). Hauksdottir er leder for Urtehagen på Domkirkeodden og utdannet gartner fra Natur Videregående skole i Oslo. For tiden videreutdanner hun seg med en spesialisering innen historiske grøntanlegg på Statens Grønne Fagskole i Ringsaker. I tillegg til sin jobb på Domkirkeodden publiserer hun artikler, blant annet i *Hageselskapet Buskerud*, og reiser rundt og holder foredrag om middelaldersamlingene på Domkirkeodden for hagelag og gartnerskoler.

5.5 Forberedelse til analysen – Bearbeidelse av empirien

Det plantegenetiske materialet forvaltes ganske annerledes, og med forskjellig mål i de ulike institusjonene jeg har valgt å snakke med. I denne delen vil jeg formidle det empiriske materialet fra intervjuene og introdusere fire hovedtemaer som danner grunnlaget for den senere analysen. I arbeidet med å identifisere disse temaene var det nødvendig å ta i bruk noen analytiske verktøy for å strukturere det empiriske materialet. Materialet har blitt delt opp i fire deler. Første del tar opp en økende interesse for det plantegenetiske materialet som nevnes av Rasmussen og Barstow (2017). De to neste delene handler om plantegenetisk materiale som minner, og plantegenetisk materiale som bærer av en følelse av sted. I den siste delen ser jeg på hvordan disse punktene kommer til uttrykk i praksisen ved de ulike institusjonene.

Ut ifra mine intervjuer med Rasmussen (2017), Barstow (2017), Hauksdottir (2017) og Marstein (2017) har jeg blitt fortalt en økende interesse for plantegenetisk materiale som kulturarv. Det dreier seg i hovedsak om to punkter. For det første knytter planter seg til en *følelse av sted*, og for det andre bærer de med seg *minner*.

Da jeg den 15. februar 2017 snakket med Rasmussen på telefon om NGRS praksis rundt innsamling av plantegenetisk materiale fortalte han om en økende interesse for levende kulturhistorie. Interessen blant privatpersoner dreier det seg gjerne om råvarer knyttet til tradisjonsmat. Man ønsker å smake gamle fruktsorter eller lage mat slik de husker besteforeldrene gjorde det. Mandelpoteten for eksempel, ”Norge bare må ha den, ellers går verden under” (Rasmussen 2017). Interessen blant større institusjoner dreier seg gjerne om restaureringsprosjekt av hageanlegg. I denne forbindelse har NGRS levert historiske frukttrær, grønnsaker og primula til gartneriet på Bygdøy Kongsgård, Ringebu prestehage og Vilsehagen i Spydeberg. Anlegg som Rasmussen mener har relevans i norsk historie (Rasmussen 2017).

Da jeg snakket med Stephen Barstow, styreleder for KVANN - Kunnskap og Vern av Nytteplanter i Norge, den 3. mars 2017 kunne han også fortelle om en økende interesse for historisk plantemateriale. En interesse han mener kan knytte seg til tiden vi lever i. Verden er i stadig raskere forandring og som et resultat søker mennesket tilbake til det kjente og kjære. Et økende fokus på miljø, økologisk dyrkning og permakultur spiller også en rolle for en fornyet interesse for planters kulturhistorie. Permakultur tar økologisk dyrkning ett skritt

lenger og blir mer en livsstil enn noe annet. Man fokuserer på lokale råvarer og bruker det til det meste, mat, byggingsmaterialer og klær for å nevne noen. Man prøver å leve bærekraftig ved å dyrke og høste av naturen (Barstow 2017). Da han selv begynte å dyrke sine egne grønnsaker på 70-80 tallet var økologisk dyrkning populært, nå har permakulturen tatt over.

Både Rasmussen (2017) og Barstow (2017) setter den økende interessen for plantegenetisk materiale i sammenheng med mat. Enten det dreier seg om en privat tilknytning til sorten eller en mer generell tilknytning gjennom tradisjon, så ønskes det i større grad å få et forhold til sortene som dyrkes. I de to neste delene settes dette i sammenheng med *minne* og *en følelse av sted*.

5.5.1 Plantegenetisk materiale som kilde til historier og minner

“...de kunne fortelle meg masse spennende rundt denne planten, ikke sant. Hvordan den brukes i matvarer... en rekke andre bruksområder og historien bak. Så, plants tell stories.” (Barstow 2017)

Den 31. mars 2017 besøkte jeg Gamle Hvam. Her har det vært fast bosetting og blitt drevet jordbruk i mer enn 1500 år (MiA 2017). Fra parkeringsplassen opp til anlegget leder en grusvei deg gjennom kultivert mark, og mens du går der får du tid til å ta inn de gamle gårdsbygningene som ligger på en liten høyde noen hundre meter fremme. Det var tidlig vår da jeg besøkte Gamle Hvam, så hagen jeg hadde kommet for å snakke med Mari Marstein om, var ennå ikke våknet fra vinterdvalen. Det regnet og var kaldt, så i stedet for å møtes i hagen satte vi oss på kjøkkenet i Gulbygningen.

På 80-tallet var det ingen hage på Gamle Hvam. Det var plener, noen store trær og noen få busker. Marstein (2017) forklarte at hun begynte å samle planter fordi hun ønsket å få det litt mer hyggelig rundt husene og for å ha en slags kulisse rundt bygningene. Nesten umiddelbart kunne hun merke en endring i publikums adferd. De begynte å snakke om barndom, tanter og bestemødre og fortiden sin. Det var da hun forstod hvor viktig planter var i dagliglivet til folk: ”Det handler om kontinuitet, og det handler om identitet, og det handler om å bringe videre... det tar med seg minnene” (Marstein 2017). Marstein fortalte meg om en kvinne hun hadde møtt som hadde et spesielt forhold til pioner. Hun hadde vært svært syk da hun ble født og familien var veldig redd for å miste henne. Dette var i midten av juli og pionen blomstret i hagen. Som en hyggelig oppmerksomhet hadde nabokonen kommet med en bukett pioner og

hver fødselsdag etter dette hadde hun gjort det samme. Pioner minnet kvinnen om barndommen, nabokonen og med menneskelighet, forklarte Marstein (2017).

Rasmussen (2017) mener også at det plantegenetiske materialet kan knyttes til minner, men at det dessverre ikke vektlegges i arbeidet til NGRS: ”Norsk Genressurssenter jobber alt for lite med plantegenetisk materiale som kulturarv” (Rasmussen 2017). Dette synet gjenspeiles i Handlingsplanen for bevaring og bærekraftig bruk av plantegenetiske ressurser 2016-2019 utarbeidet av Norsk Genressurssenter (2016a). Her står det under pkt. 2.2.3 at ”både den tradisjonelle kunnskapen og den kulturhistoriske informasjon er underbelyste temaer i forhold til plantegenetiske ressurser”. Rasmussen (2017) understreket at dette ikke skyldes at plantegenetisk materiale som kulturarv er ubetydelig, men heller en mangel på ressurser til å drive slikt arbeid.

I Nagoya-protokollen (1993) og plantetraktaten (2001), som hjemler mye av arbeidet til NGRS, snakkes det om bevaring av tradisjonell kunnskap. Dette mener Rasmussen (2017) knytter seg direkte til kulturhistorisk informasjon. I praksis dreier det seg om å beskytte mindre gruppers rettigheter til utnyttelse av naturressurser. Hvis en gruppe kjenner til en plantes medisinske egenskaper som for resten av verden er ukjent, og denne kunnskapen har gått i arv og blitt en del av deres kultur gjennom ritualer o.l. skal ikke større internasjonale aktører kunne gå inn å starte produksjon av medisin basert på denne planten. Én av oppgavene til NGRS er derfor å tilrettelegge for og hjelpe slike grupper med å samle og bevare slik kunnskap. På denne måten bidrar NGRS til å bevare plantegenetisk materiale som minner (Rasmussen 2017).

Barstow (2017) deler også synet på at plantegenetisk materiale bærer med seg minner, men også at det kan representere en følelse av sted. Dette kommer til uttrykk i interessen til KVANNs medlemmer. Han fortalte meg at flere av medlemmene i KVANN bare interesserer seg for noen få sorter. Disse sorter er gjerne vekster de kjente fra de var barn. Det kan være en type potet som bestefaren dyrket og som de ønsker å oppleve smaken av igjen. Dette ønske om å minnes knytter Barstow (2017) til globalisering. Når mennesker flytter inn til de store byene savner de vekstene de kjente fra landsbygda, forklarte han. Selv har Barstow (2017) en del historiske nytteplanter fra hele verden i sin hage og får jevnlig besøk av mennesker som ønsker å se igjen disse sortene. Han kunne fortelle om et ektepar fra Nepal som en dag besøkte ham. I løpet av besøket ble de klar over en type løk som Barstow hadde i hagen sin. Denne løken dyrkes i Himalaya av blant annet sherpafolket og selges som en delikatesse i de

store byene (Barstow 2014, s.119-122). Dette var første gang etter at ekteparet flyttet til Norge at de hadde sett denne løken. Gjensynet ledet til et vell av historier og minner som de ivrig delte med Barstow (2017). Etter dette har løken blitt kalt for *Sherpaløk* (Barstow 2017).

Historien om ekteparet fra Nepal viser at planter ikke bare bærer med seg minner, men at de også knytter seg geografisk til plasser og gir en følelse av sted. Selv om denne løken vokste i hagen til Barstow var det for ekteparet fortsatt en løk fra Nepal. På Domkirkeodden brukes planter nettopp for å forsterke en følelse av sted. Dette skal vi se nærmere på i neste avsnitt.

5.5.2 Domkirkeodden – Et sted med røtter i nærmiljøet

Urtehagen på Domkirkeodden ligger i tilknytning til en den gamle klosterruinen på Hamar. Den 29. mars 2017 ringte jeg Hildur Hauksdottir, ansvarlig for urtehagen, for å snakke med henne om hvordan de jobber med plantegenetisk materiale og kulturplanter. På Domkirkeodden kommer plantenes geografiske tilknytning kanskje best til syne blant de institusjonene jeg har snakket med. Hauksdottir (2017) fortalte at plantene de har her regnes som en del av museets samling og at de består av ulike sorter som alle har en eller annen tilknytning til Hedmarken fra tiden etter middelalderen. De brukes aktivt som et supplement til folkemuseet, som en forsterkning av den geografiske tilknytningen og identiteten til husene og gjenstandene i utstillingen. En av hagene på Domkirkeodden kalles Hanna Winsnes Kjøkkenhage (Anno museum 2017) og er oppkalt etter prestefruen Hanna Winsnes som, for en periode, bodde på Vang i Hedmark. Winsnes ga ut en rekke kokebøker, blant annet *Huusholdningsbog for tarvelige Familier i By og Bygd*. Plantene i denne hagen er basert på oppskrifter fra disse bøkene. Hanna Winsnes Kjøkkenhage representerer flere aspekter ved geografisk tilknytning. For det første er den med på å formidle livet til Hanna Winsnes selv. Hun er en historisk person som knyttes lokalt til området. For det andre kan hagen, som er basert på ingredienser fra oppskrifter i Hanna Winsnes kokebok, gi et inntrykk av hva som vokste i vanlige menneskers hager på denne tiden i Hedmark. Plantene binder med andre ord historie, sted og tradisjon sammen.

Domkirkeodden har også flere hager. I urtehagen har de samlet en rekke vekster som kan knyttes til den gamle klosterhagen. Vekstene her er funnet enten blant ruinene eller i nærområdet rundt. Urtehagen har også en rekke gamle og nye kornsorter som emmer, finnrug, enkorn, spelt samt moderne hvete, havre og rug. ”Det dreier seg jo om en 8000 år gammel tradisjon”, forklarte Hauksdottir (2017). Ved å ta vare på stikkprøver av noen av disse gamle

sortene på veien til de moderne kornsortene oppnår du to ting. For det første holder du levende et større mangfold som kan brukes til videre utvikling av kornsorter, og for det andre muliggjør du for publikum en sjanse til å erfare denne utviklingen (Hauksdottir 2017). Finnruget som dyrkes på Domkirkeodden brukes både som en lokal forankring og som en slik stikkprøve. Finnruget er en lokal rugsort som skogfinnene dyrket på Finnskogen i Hedmark. Denne blir ofte brukt i formidling av kultiveringshistorien til planter for besøkende. Ved for eksempel å sammenligne moderne rug med sine korte tykke aks og den lokale finnruget med sine 1 meter og 20 centimeter høye aks, er det lett å se forskjellen på sortene og de ulike egenskapene som er kultivert frem i dem. Det gir også et inntrykk av de forholdene som skogfinnene dyrket under (Hauksdottir 2017).

I disse delene har jeg oppsummert hvordan Rasmussen (2017), Barstow (2017), Hauksdottir (2017) og Marstein (2017) setter en økende interesse for plantegenetisk materiale i sammenheng med minne og en følelse av sted. Neste og siste del av denne oppsummeringen undersøker hvordan disse temaene kommer til uttrykk i deres forvaltning av det plantegenetiske materialet.

5.5.3 Praksis

Både minner og geografisk tilknytning kommer til uttrykk når NGRS, KVANN, Domkirkeodden og Gamle Hvam forvalter det plantegenetiske materialet. Jeg har allerede beskrevet hvordan Domkirkeodden bruker lokale plantesorter som en forsterkning av den lokale tilknytningen til utstillingene i sitt museum og hvordan de bruker det for å formidle en mer global kultiveringshistorie.

PLANTEARVEN er et tiltak gjort av NGRS for å synliggjøre mangfold og variasjon i kultur- og nytteplanter. Man ønsker med dette å øke en allmenn bevisstgjøring og tilgang på informasjon, øke interessen og bruken av det plantegenetiske materialet (PLANTEARVEN 2017). Dette konseptet er nå under bearbeiding og mye av informasjonen som ligger tilgjengelig på nettsiden er utdatert og ikke lenger gjeldende. Jeg kontaktet Rasmussen pr. e-post den 01. mars 2017 og spurte om hvilken rolle PLANTEARVEN skal ha i fremtiden. Han forklarte at det vil fortsette å være et varemerke for kommersielt tilgjengelige kulturhistoriske planter fra de norske bevaringssamlingene. Varemerket vil ikke bli tilknyttet enkeltvirksomheter, men vil reflektere en særlig status for enkelte betydningsfulle historiske sorter i Norge. Disse må være veldokumentert, godt beskrevet, sunne og ekte sorter, og de må

være tilgjengelige for alle. PLANTEARVEN vil også fortsette med å dele ut PLANTEARVEN-prisen hvert år. Denne skal tildeles en person som gjennom sin virksomhet, arbeid og eller aktivitet har gjort en særlig innsats for å fremme bevaring og bruk av norsk plantemangfold.

Institusjonene bidrar også til innsamling og bevaring av plantegenetisk materiale. I 2003 ble et slikt innsamlingsprosjekt organisert gjennom NGRS og konseptet PLANTEARVEN (2017). Blant de som deltok på dette prosjektet var Marstein (2017) fra Gamle Hvam. Prosjektet hadde som mål å registrere hager med historisk interessante sorter på Østlandet. NGRS publiserte en utlysning som ba folk ta kontakt om de hadde interessante gamle planter i hagene sine. Sammen med 5-6 andre reiste Marstein (2017) rundt med kryssliste og notisblokk, snakket med folk om hagene deres, registrerte plantene, hvor de kom fra, hvem som hadde samlet dem osv. Marstein (2017) fortalte meg at en av de store erkjennelsene hun gjorde seg var de klare geografiske skillene mellom plassene hun besøkte. Hun reiste rundt på Romerike og Ringerike, to naboområder som er geografisk skilt fra hverandre med skogsområdene Krokskogen, Nordmarka og Romeriksåsene. Resultatet viste to vidt forskjellige *kulturer* for plantemateriale. Det interessante med disse private hagene er at tilgangen til planter knytter seg til lokale nettverk, forklarte hun. Plantebyttmøter, bygdekvinnelag og sanitetsforeninger, alle disse var arena for utveksling av hageplanter. Man hadde ikke noe hagesenter som importerte planter i gamle dager. Originalplanten ble gjerne tilført fra et fåtall ressurspersoner som hadde reist ut fra bygda, enten for å ta utdanning eller jobbe, og som så vendte hjem igjen med planter i bagasjen. Ut over dette ble utvekslingen av planter holdt innenfor disse lokale nettverkene (Marstein 2017).

Prosjektet fra 2003 diskuteres i kapittel 7. Her står det som ett eksempel på hvordan NGRS og enkeltpersoner jobber med planter, minne og geografisk tilknytning. Andre bidrag til arbeidet med å forvalte det plantegenetiske materiale kommer i form av publiseringer.

Marstein (2017) har viet ekstra mye tid til en spesiell blomst i Gamle Hvams samling. Pionen med registreringsnummer 198001. Den stod på Gamle Hvam da Marstein kom dit i 1980. Den har blitt flyttet litt rundt mellom eiendommer før dette, men kan spores helt tilbake til før 1910. Gjennom et årelangt detektivarbeid har Marstein klart å spore flere pioner av denne sorten til den norske forretningsmannen John Collett. Sorten finnes på en rekke av eiendommene rundt om i Norge som Collett-familien har eid, og det er stor sannsynlighet for

at det er han som har tatt med denne pionsorten fra England til Norge på 1800-tallet. Denne historien skal nå publiseres i tidsskriftet *By og Bygd* (Marstein 2017; MiA 2017).

Barstow har også bidratt med publiseringer. Hans bok *Around the World in 80 Plants* (2014) kom som en følge av hans interesse for plantenes kulturhistorie. Boken beskriver 80 spiselige planter fra hele verden som kun dyrkes i små områder. Boken inneholder også hvordan disse sortene brukes i mat og litt om historien knyttet til dem. Boken vier tre sider til *Allium wallichii* (Barstow 2014, s.119-122), Sherpaløken som jeg nevnte i kapittel 5.5.1. Om løken står det blant annet at sherpafolket har en sterk tilknytning til denne planten. På sensommeren dekorerer de hyttene sine med de små og vakre blå-lilla blomstene (Barstow 2014, s.121). Resten av boken er fylt med slike historier og jeg regner den som et viktig bidrag til innsamling og bevaring av kulturen og historiene som knytter seg til våre planter.

I tillegg til publiseringer holdes det også en rekke kurs. Hauksdottir (2017) fra Domkirkeodden reiser rundt og holder kurs om middelaldersamlingene til hageag og gartnerskoler. KVANN holder også en rekke kurs. For å sikre et sunt plantegenetisk mangfold spiller privatpersoner også en viktig rolle, forklarte Barstow (2017) meg, og det er viktig at disse aktørene tar vare på plantene på riktig måte. I oktober 2017 holdt KVANN et nybegynnerkurs i frøsamling. Kurset hadde som mål å gi private hageeiere kunnskap nok til å dyrke sortsterke frø fra egen hage (KVANN 2017b). Den 8. november 2017 inviterte KVANN til kurs med Åsmund Asdal, ansvarlig for frøhvelvet på Svalbard, for at han kunne fortelle hvordan de jobber med det plantegenetiske materialet der (KVANN 2017c).

6 Analyse

I dette kapittelet ønsker jeg å analysere og diskutere de temaene jeg har introdusert i bearbeidelsen av det empiriske materialet i kapittel 5.5. Temaene jeg har introdusert har ledet meg til å foreslå at plantegenetisk materiale kan knyttes til minner og en følelse av sted. Dette vil jeg først diskutere, før jeg til slutt vil ta opp distinksjonen mellom naturarv og kulturarv, og hvordan dette påvirker vår oppfattelse av det plantegenetiske materialet.

6.1 Minner

Plantegenetisk materiale som minner knytter jeg til Harrison (2013) teorier rundt arv og frykten for å miste det gamle. Harrison (2013, s.26) hevder at det moderne samfunnets økende fokus på det gamle og ønsket om å bevare og kategorisere er selve grunnlaget for fenomenet museum, og hviler på en rekke konstruerte dualismer fra 1800 og 1900 tallet. Skillet mellom nåtid og fortid, kropp og sinn og natur og kultur. Hvorvidt Harrison (2013) teorier forklarer museets eksistens skal jeg ikke ta stilling til her, men det er en økende interesse, som Rasmussen 2017 og Bastow 2017 forklarte i intervjuene, for å bevare kulturarven i forbindelse med det plantegenetiske materialet, og det knyttes helt klart til minner, noe eksemplene til Barstow (2017), Rasmussen (2017) og Marstein (2017) viser. Jeg mener det er vesentlig å prøve å forstå hvorfor disse minnene blir viktige for folk. Hva er det med planter i konteksten arv som er viktig? Denne frykten for å miste dreier seg ikke bare om bevaring av gamle ting som er i ferd med å bli borte, men også om frykten for å miste en del av sin identitet. Arv ligger ikke i gjenstander, bygninger eller steder, men skapes aktivt gjennom en meningsgivende interaksjon med fortiden (Giaccardi 2012, s. 2). Planter blir i dette tilfellet linken til fortiden.

Giaccardis (2012, s. 2) definisjonen kan også knyttes til Émile Durkheims teori om kollektiv representasjon (Duling 2011, s. 3), hvor minne knyttet til gjennomføringen av ritualer skaper en følelse av tilhørighet og felles identitet. I 2014 gjorde Catherine Simone Gallin (2016, s. 87-88) en undersøkelse blant jøder i Barcelona og deres forhold til tradisjonsmat. Deltagerne fikk bind for øynene mens de smakte på to retter. De to rettene var *hamantaschen* og *tortitas de anís*. Hamantaschen er en rett som knyttes til jødisk høytid, mens tortitas de anís er en vanlig Catalansk snack. De ble så spurt om å beskrive følelsene de fikk da de smakte de forskjellige rettene. Spesielt hamantaschen brakte minner om familie, besøk på

markedsplassen med en bestefar og bord dekket for fest (Gallin 2016, s. 87-88). I sin artikkel om dette prosjektet trekker Gallin (2016, s. 90) frem en annen studie av forholdet mellom jøder og deres tradisjonsmat gjort av Meredith Abarca. Denne viser at det jøder forbinder med tradisjonsmat ikke nødvendigvis knytter seg til Toraen, men til mat man deler. Mat som minner dem om den trygge, varme følelsen av å være hjemme. En følelse som blir forsterket ved en periodisk gjentakelse av måltidet under høytider (Gallin 2016, s. 90). En slik forsterking av minner gjennom gjentakelse kommer også til uttrykk i historien til Marstein (2017) om kvinnen som fikk en bukett med pioner på bursdagen sin hvert år. En tradisjon som hadde blitt gjentatt siden hun var liten.

Harrison (2013) knytter den økende interessen for bevaring og identitet til den tiden vi lever i. Ikke bare går tiden fortere, i form av utviklingen, men økende globalisering og sentralisering fører til at folk i større grad flytter på seg. Hvem du er defineres i mindre grad av hvor du bor eller hvor du kommer ifra. Barstow (2017) viser også til dette når han snakker om en økende interesse blant KVANNs medlemmer. Denne utviklingen mener jeg fører til et behov for å ta en mer aktiv del i definisjonen av sin egen arv, identitet og tilhørighet.

Marstein (2017) fortalte meg at hagen på Gamle Hvam er et fredlig sted. Den er en pause for sjelen. Noe hun understreker at det er et behov for i verden. Man trenger et sted som er fredlig, hvor man bare kan være (Marstein 2017). Hagen stiller ikke noe krav til at man skal lære. Her handler det mer om å oppleve og ta inn de inntrykkene du vil. Hvis du ønsker å gå inn i det kan du lære mye, men hvis du bare vil gå rundt å kikke, har du det fint likevel (Marstein 2017). Hagen representerer i Marsteins utsagn noe konstant i en verden i stadig bevegelse. Det blir kanskje mer riktig å si at den er syklisk. Hagen forsvinner hver vinter, men så kommer den tilbake hver vår. Denne fugl føniks oppstandelsen, av noe kjent og kjært hver vår, står som en kontrast til de endringene i verden som fører til noe irreversibelt. Det er dette irreversible som Harrison (2013, s.26) beskriver som utslagsgivende for frykten for å miste og som danner grunnlaget for et ønske om å bevare. Linken til fortiden ligger latent i plantene. Som Marstein (2017) sier, så kan man lære mye hvis man vil. Man kan omfavne disse minnene og la seg føre tilbake. Man kan minnes epletreet i hagen til bestefar eller så kan lukten av pioner minne deg om barndommens bursdag og nabokonen. Selv om bestefar og nabokonen er borte vokser fortsatt epletreet og pionene blomstrer fortsatt hver sommer. Planter skaper en flytende overgang fra fortid til nåtid, og med sin sykliske natur kan de skape en ro, en trygghet rundt noe som ikke er forgjengelig.

På denne måten mener jeg planten knytter seg til minne. Senere skal jeg ta opp igjen denne tråden når jeg i kapittel 7. diskuterer viktigheten av minne i forbindelse med identitet og tilhørighet.

6.2 En følelse av sted

Da Hazelius grunnla Skansen var tanken å skape et Sverige i miniatyr (Strese 2010, s. 113). Sagt på en annen måte, han ønsket å skape følelsen av stedet Sverige. Ved å vise gamle bygninger, dyr, landbruksredskaper og planter skulle kjærligheten til fedrelandet og en felles identitet vekkes hos det svenske publikummet (Maure 1988, s. 23). Følelse av sted er ikke bare en representasjon av fortiden, men den påvirker også mennesket som opplever det. Påvirker måten de oppfatter verden. En følelse av sted knytter seg med andre ord til identitet og tilhørighet (Davis 2009, s. 5).

På Domkirkeodden brukes plantene i urtehagen som en katalysator for å gi en følelse av sted. Plantene her er vekster som har blitt dyrket på Hedmarken siden middelalder. De brukes her på samme måte som Hazelius vekster på Skansen, bare i mindre skala. I stedet for å prøve å representere en hel nasjon retter Domkirkeodden fokuset mot et mindre geografisk sted. Museumssektorens bruk av sted og deres evne til å formidle sted har blitt problematisert av blant annet Davis (2009, s. 4-5). Museet tilstreber at deres samlinger kun inneholder autentiske gjenstander, men når disse vises frem og settes i en steds kontekst er det ofte langt fra gjenstandens autentiske sted. For noen vil nok Hazelius utstillinger på Skansen ha føltes som en autentisk representasjon av deres Sverige, men ikke for alle. En problematikk som også kan rettes mot bruken av bondekulturen i folkemuseer på begynnelsen av 1900-tallet her i Norge. Norske folkemuseer, som i stor grad var inspirert av Hazelius og Skansen, viste bondekultur fra hovedsakelig Østlandet og presenterte det som spesielt norsk uten å ta i betraktning den rike kystkulturen (Maure 1988, s. 23). Domkirkeodden tilnærmer seg denne følelsen av sted på en mer autentisk måte. Deres planter knytter seg til det geografiske nærmiljøet. Ett eksempel på dette er bruken av den lokale rugsorten finnrug. Marstein (2017) forklarte at slike geografiske forskjeller i nærmiljøet også kan spores i plantemateriale i private hager. Denne erfaringen gjorde hun seg da hun i 2003 dro rundt og registrerte hager på Østlandet som en del av et prosjekt ledet av PLANTEARVEN og NGRS. Dette prosjektet er nevnt i kapittel 5.5.3 og vil bli diskutert videre i kapittel 7. Kort oppsummert fant Marstein geografiske likheter i materialet på Romerike og Ringerike, men at det mellom disse to

områdene var store forskjeller. Dette mener hun kan forklares gjennom mekanismene for hvordan disse plantene ble delt. Med dette som utgangspunkt mener jeg at for å favne om og representere denne følelsen av sted som finnes i det plantegenetiske materialet, vil museene nyte godt av å fokusere på sitt nærområde.

6.3 Kulturarv eller naturarv

Innledningsvis skrev jeg at plantegenetisk materiale på museum ofte inngår i en naturhistorisk samling som har til hensikt å vise mangfoldet, og at vi sjelden ser de kulturhistoriske egenskapene komme til uttrykk. Marstein (2017) fortalte meg at hun tror at grunnen til at kulturarven knyttet til det plantegenetiske materialet er så lite løftet frem, er fordi det befinner seg i et krysningspunkt mellom naturarv og kulturarv. Denne formeningen om at det eksisterer et skille mellom natur og kultur, eller mellom mennesket og naturen, er noe som Arne Næss og dypøkologien kritiserer. Heller enn å sette grenser mellom mennesket og naturen, mener Næss at vi må forstå de som uadskillelig knyttet sammen (Madsen 2016).

Poenget til Marstein (2017) om at plantegenetisk materiale befinner seg i et krysningspunkt tror jeg er en nøkkel til å forstå hvordan det plantegenetiske materialet blir forvaltet av museumssektoren. Vi skal nå se på dette i to nivåer. Jeg deler skillet mellom natur og kultur i to nivåer, ett underordnet og ett overordnet. Det underordnede skillet blir satt mellom når en plante *bare* er natur og når det er en kulturplante. Det overordnede skillet blir satt mellom kulturarv og naturarv, og kommer til uttrykk i hvordan plantegenetisk materiale blir forvaltet i praksis.

6.3.1 Plante eller kulturplante?

Til nå har jeg diskutert hvordan plantegenetisk materiale kan knyttes til minne og en følelse av sted. I denne delen ønsker jeg å problematisere dette. Er alle planter med en geografisk signifikans, eller som det knyttes minner til, kultur? Hvor ligger i så fall skillet mellom natur og kultur?

Dette var også tema da jeg intervjuet Rasmussen (2017), Barstow (2017), Hauksdottir (2017) og Marstein (2017). Hauksdottir (2017) sin definisjon av kulturplanten begrenser seg i første omgang til planter som er kultivert eller dyrket. Denne forståelsen av kultur knytter seg til den grunnleggende definisjonen av kultur som noe dyrket (Schackt 2017), som jeg nevner i

kapittel 3.1.3. Kulturen ligger i de mutasjonene som vi har valgt å ta vare på. For at jeg lettere skulle forstå hva hun mente ga hun meg et eksempel. Hun ba meg om å se for meg en statue som stod ute. Den var utsatt for vær og vind og ble etter hvert så forvitret at det til slutt ikke lenger var noen statue, bare en stein (Hauksdottir 2017). I dette eksempelet identifiserer hun kulturen med sporene etter menneskelig aktivitet. Kulturen i statuen, slik hun forstår det, ligger altså i de forandringene som steinhuggeren har gjort. Når disse er borte er også kulturen borte. I dette tilfellet knytter hun seg mer til en arkeologisk forståelse av kultur (Schackt 2017). I begge tilfeller identifiserer hun kultur med noe materielt. Men hva med den immaterielle delen? Både minne og en følelse av sted, som jeg har skrevet om i kapittel 6.1 og 6.2, knytter seg til det immaterielle.

Innenfor kulturplantefeltet har man flere eksempler på kulturplanter som ikke klarer seg uten kontinuerlig stell. I Norge har vi for eksempel Vossakvann, en kultivert art av vill kvann. Kvann tilhører skjermplantefamilien og vokser vilt i hele Norden og var en svært ettertraktet plante i vikingtid og utover i middelalderen (Norsk genressurssenter 2016b). Anvendelsen var variert. Den ble brukt som grønnsak, som medisin og som smakstilsetter i brennevin. Den brukes i dag fortsatt i likørene St. Hallvard og Chartreuse (Norsk genressurssenter 2016b). På ett tidspunkt var det også hjemlet i Gulatingsloven at alle bønder skulle dyrke kvann. Det er kanskje dette som har ledet til den kultiverte Vossakvann, Norges eneste kjente kultiverte form av kvann. Den vokser fortsatt på noen få gårder i traktene rundt Voss. Det som skiller den fra sin ville slektning er at den har større og fylte bladstilker og at den er søtere på smak. En undersøkelse har vist at den inneholder 50 % mer sukker (Fosså 2015). Uten stell vil Vossakvann ganske raskt minste sine kultiverte egenskaper og nærme seg sine naturlige ville tilstand (Norsk genressurssenter 2016b).

Hvis vi følger Hauksdottirs (2017) definisjon av en kulturplante vil Vossakvann være kulturplante, mens vill kvann som ikke er domestisert, ikke er det. Jeg mener at man ikke kan se så svart hvitt på det. Selv om Vossakvann er en kultivert form av kvann, har vill kvann lange tradisjoner i vår kultur. Den er anvendt i alle de nordiske landene, blir omtalt i kongesagaene til Snorre og ble eksportert til Europa i middelalderen.

NGRS har i sitt innsamlingsarbeid ikke gjort denne klare definisjonen mellom kultur og natur. De definerer kulturplanter ut fra den samme definisjonen som Hauksdottir (2016), altså domestiserte planter, men de bevarer også nytteplanter, altså historisk anvendte planter som vokser vilt. Dette omfatter blant annet planter som blåbær multer osv. Dette fordi mange av

disse plantene er ville slektninger av de domestiserte sortene og bærer med seg viktige plantegenetiske ressurser.

Jeg mener at når vi ser på planters kulturelle egenskaper er det viktig å ta i betraktning det Giaccardi (2012, s. 2) og Harrison (2013, s.14) skriver om kulturarv. At denne arven ikke ligger i selve gjenstanden, men skapes aktivt gjennom en meningsgivende interaksjon med fortiden. Både minnene og følelsen av sted, som jeg mener er kulturbærere i det plantegenetiske materialet, er flyktig, og kommer kun til uttrykk ved en aktiv tilnærming og meningsutveksling mellom mennesket og gjenstand. Her blir Leino (2010, s. 102) og Nazareas (2005b, s. 5) ønske om å bevare plantenes kontekst viktig. Kulturen ligger i konteksten, de meninger og symboler vi tillegger gjenstanden (Duling 2011, s. 3). Dette kan eksemplifiseres med Hauksdottir (2017) sitt eget eksempel om statuen som nå bare er en stein. Hva om det er dokumentert i bøker eller andre kilder at denne steinen en gang var en statue. Hva om menneskene som bodde i nærheten av den fortalte historier om den. Hvis steinen fortsatt hadde en kontekst, ville den ikke fortsatt ha kulturelle kvaliteter og minner knyttet til seg?

Når det er snakk om å bevare arven som ligger i det plantegenetiske materialet, mener jeg det blir viktig å se bort i fra skille mellom det kultiverte og det naturlige. Det interessante er plantenes kontekst, og minnene og historiene som kan knyttes til dem. Når dette er på plass kan det plantegenetiske materialet både være en kilde til materiell kulturarv knyttet til spor etter kultivering, og immateriell kulturarv knyttet til minner og en følelse av sted.

6.3.2 Skillet mellom natur og kultur

Det overordnede skillet mellom natur og kultur trer tydeligere frem når vi ser på forvaltningen av det plantegenetiske materialet som kulturarv. Hvem har ansvaret? Er det Kulturdepartementet, Klima og miljødepartementet eller Landbruks- og matdepartementet? Hvilken lov skal brukes for å hjemle fredning av materialet og hva vil dette ha å si for forvaltningen?

I innsamlingsarbeidet av det plantegenetiske materialet i Norge er det, som nevnt tidligere i kapittel 5.1, NGRS som har det organisatoriske ansvaret. De er underlagt Landbruks- og matdepartementet og arbeider ut ifra en rekke internasjonale avtaler som er nevnt i kapittel 3.1.8. Deres fokus er å sikre fremtidens matvareproduksjon ved å ha et friskt plantegenetisk

mangfold, men de anerkjenner at dette materialet også har kulturelle egenskaper som bør ivaretas (Rasmussen 2017 og Norsk genressurssenter 2016a). KVANN deler NGRS ansvar om å bevare et mangfold av plantegenetisk materiale. De er ikke underlagt noe departement, men har inngått samarbeid med NGRS og retter seg etter de samme internasjonale avtalene når det kommer til drift og behandling av det plantegenetiske materialet. Deres fokus ligger på bevaring gjennom deling av det genetiske materialet. Museumsinstitusjonene Domkirkeodden og Gamle Hvam bidrar begge i bevaringsarbeidet av det genetiske plantematerialet. Begge er registrerte klonarkiv som bevarer gamle sorter ex situ, men de har også sorter som knytter seg geografisk til sine nærområder. Disse blir bevart in situ som en del av utstillingene. Klonarkivene er bevart i samarbeid med NGRS og styres etter de samme internasjonale avtalene for behandling av det plantegenetiske materialet. Deres fokus ligger på bevaring og formidling av kultur, men vekstene i deres utstillinger bevares ut ifra et ønske om å sikre et plantegenetisk mangfold.

For å se nærmere på skille mellom natur og kultur i forvaltningsarbeidet trekker jeg her frem hagen og uteområdet rundt Gamle Hvam. Slik det er i dag har ikke uteområdet som helhet noen offisiell fredning. Plantene der er bevart gjennom avtalen de har med NGRS og fredes etter de internasjonale avtalene for å sikre et plantegenetisk mangfold (Marstein 2017).

Kulturminne defineres ut fra Kulturminnelovens (1978) § 2 første ledd som ”... alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.”. Gamle Hvam er en slik lokalitet og bygningene der er fredet ut ifra kulturminneloven, men den originale hagen som en gang var der er borte. Frem til 80 tallet, da Marstein (2017) begynte å samle inn historiske planter, bestod hagen utelukkende av trær og plener. I dag består den av flere en 70 forskjellige arter og utgjør en viktig del av utstillingen og helheten på Gamle Hvam (Marstein 2017). Kulturminnelovens (1978) § 15 annet ledd sier at:

”Byggverk og anlegg som kan fredes etter første ledd er bl.a. kulturminner som nevnt i § 4 første ledd bokstavene a til j uavhengig av alder, særskilte anlegg som parker, hageanlegg, alleer mv. og offentlige minnesmerker og andre steder som viktige historiske minner knytter seg til. Fredningen kan omfatte naturelementer når de bidrar til helheten i parker, hageanlegg, alleer mv.”

Det ligger altså et fredningsgrunnlag her fra Kulturminnelovens (1978) side. Så lenge naturelementene i anlegget bidrar til helheten kan det fredes uavhengig av alder. Jeg er sikker på at anlegget på Gamle Hvam vil få en fredning etter hvert, men det er interessant at det ikke har det allerede. I NOU (2004: 28, s. 450) pekes det på at i praksisen av denne loven vises det at den ofte blir brukt til å ta vare på hageanleggenes arkitektoniske og visuelle kvaliteter, og i mindre grad til å bevare de biologiske. Grunnlaget for mangelen av fredning på Gamle Hvam kan derfor ligge i at det ikke lenger er noe historisk hageanlegg der. En annen grunn kan være at siden det allerede eksisterer en fredning av noen av sortene i hagen gjennom samarbeidet med NGRS ønsker man ikke å *trække* over på Naturmangfoldslovens virkeområde.

Uansett hvordan dette henger sammen så ønsker Gamle Hvam allikevel en fredning av sitt uteområdet, og grunnlaget for dette, slik jeg forstår det, er et ønske om finansiell støtte til driften av dette anlegget (Marstein 2017). I dette ligger det et skille mellom naturarv og kulturarv som man ikke kommer utenom. Museal konservering og bevaring slik vi kjenner det fra samlinger på museer søker å utsette gjenstandene for minimal ytre påkjenning. Det beste for gjenstandene er om de ligger innelåst i magasiner under nøye regulerte klimatiske forhold. De sortene som formerer seg via frø kan lagres på denne måten, dette er også den praksisen vi kjenner fra for eksempel frølageret på Svalbard. Planter som derimot bevares i vekst, som de som vokser i hagen på Gamle Hvam, er en annen sak. Ikke bare tåler disse plantene ytre påvirkning fra miljøet rundt, men de krever det. Ved å bli utsatt for endringer i klima, plantesykdommer, påvirkninger fra annen flora og fauna kan disse vekstene naturlig tilpasse disse faktorene og bli bevart som sunne og motstandsdyktige sorter (Rasmussen 2017). Til forskjell fra gjenstander i magasiner, som blir tatt ut til kontroll en sjelden gang, krever disse plantene kontinuerlig stell som vanning, lusing og videre forplantning.

Forskjellen på naturarven, representert ved plantegenetisk materiale bevart for å sikre mangfold, og kulturarven, representert ved planter knyttet til minne og følelse av sted, ligger i verdien vi tillegger materialet. Naturarven er en offisiell arv (Harrison 2013, s.15). Den blir beskyttet av internasjonale avtaler som definerer verdien. En verdi som har global viktighet. Vi er alle avhengig av at landbruket produserer mat. Kulturarven knyttet til det plantegenetiske materiale blir derimot mer som en uoffisiell arv (Harrison 2013, s.15) å regne. Ofte knyttes den til minner og representasjon av sted for mindre grupper og enkeltindivider. Men denne bruken er også viktig for identitet og tilhørighet. To faktorer som jeg mener bare blir viktigere og viktigere i vårt moderne samfunn og som støttes av skildringene til

Rasmussen (2017), Barstow (2017), Hauksdottir (2017) og Marstein (2017). Gary Nabhan peker på nettopp dette i følgende sitat: “To safeguard the natural heritage of the country without safe-guarding the cultures that have given it feeling is to reduce nature to something beyond recognition; static, distant, nearly dead.” (Nabhan mfl., 1991, s. 127).

En bevisstgjøring av den kulturelle verdien i dette materialet for identitet og tilhørighet mener jeg derfor er svært viktig. I den siste delen av denne masteroppgaven diskuterer jeg forslag til hvordan vi kan tilnærme oss denne verdien gjennom tankesettet til økomuseet.

7 Nytt syn på plantegenetisk materiale gjennom økomuseet

Det er et stadig større ønske om bedre kulturhistorisk dokumentasjon knyttet til det plantegenetiske materialet. Dette nevner både Rasmussen (2017) og Barstow (2017). Rasmussen (2017) forklarte at arbeidet til NGRS handler mer om innsamling og bevaring av et plantegenetisk mangfold og distribuering av historiske sorter til større institusjoner enn formidling og innsamling av kulturen knyttet til plantene. Videre sa han at de er klar over at det ligger et voldsomt stort potensial i dette materialet knyttet til kulturen, men at de trenger å finne ut hvordan dette best skal forløses. NGRS trenger et bedre samarbeid med den norske kirken, riksantikvaren og museumsorganisasjonene, og noen felles prosjekter (Rasmussen 2017). Tidligere har slike prosjekter blitt arrangert gjennom konseptet PLANTEARVEN. Marstein (2017) fortalte meg at før omorganiseringen i NGRS var det mye større aktivitet rundt PLANTEARVEN. Da hadde de møter opp til tre ganger i året og prosjekter som det som ble gjennomført i 2003. Dette er et savn, forklarte hun.

Det er tydelig at ønske om et tettere samarbeid og tverrfaglige prosjekter knyttet til det plantegenetiske materialet som kultur er sterkt. Det uttrykkes både fra naturvitenskaplige institusjoner, her representert ved NGRS (Rasmussen 2017), og kulturvitenskaplige institusjoner, her representert ved Gamle Hvam (Marstein 2017). Jeg mener at det kan være fruktbart å se på den ressursen som plantegenetisk materiale er, som kulturell arv og identitetsskaper, gjennom en linse inspirert av økomuseet. Jeg mener dette kan danne grunnlaget for tettere samarbeid og felles prosjekter på tvers av vitenskaplige disipliner.

For å forstå forskjellene som er relevante for min videre argumentasjon er det viktig å sette økomuseet opp mot den mer tradisjonelle museologien, men fordi det i virkeligheten ikke eksisterer et klart enten eller, snakker jeg her om to ulike tendenser mer enn to ulike institusjoner. I et mer tradisjonelt museum snakker vi gjerne om en sentralisert samling av gjenstander og bygninger. Forskning og innsamling blir foretatt og gjennomført av eksperter innenfor kulturhistoriske disipliner som arkeologi, etnologi, kunsthistorie osv. Det som formidles er kunnskap som allerede er innsamlet og forsket på, et arbeid som publikum i liten grad får ta del i. Økomuseet, slik Marc Maure (1988) forstår den, kan beskrives med de tre hovedtrekkene, identitet, økologi og deltagelse. Disse tre er nevnt i kapittel 3, men jeg vil i

den neste delen diskutere hvorfor jeg mener de kan bidra til en bedre utnyttelse av det plantegenetiske materialet som kulturarv.

Hvilken mening har bevaringen av kulturminner, tradisjoner og kunnskap om tidligere tiders liv, spør Maure (1988, s. 19). Hans svar er at det er viktige deler i en identifikasjonsprosess. Han argumenterer for at vi alle oppfatter oss som deler av en større gruppe, som del av en kultur. Disse gruppene, enten det er subkulturer, lokalsamfunn, nasjoner eller etniske grupper identifiserer seg som en del av en gruppe ut ifra en felles erfaringsverden og livsmønster. Det være seg språk, historie, samfunnsstruktur osv (Maure 1988, s. 19). Denne bruken av begrepet kultur samsvarer med Barts (2001) bruk av begrepet og min egen forståelse av det. Videre skriver Maure (1988, s. 20) at denne kulturforståelsen baserer seg på bevisste grenser for hva som er og ikke er en del av en kultur. I denne grensesettingen og defineringen av kultur har museet fungert som instrument for samfunnet. Han trekker frem hvordan museet i Norge ble brukt for å skape en nasjonsfølelse på 1800 tallet med forherligelse av bondekulturen og oppblomstringen av folkemuseer (Maure 1988, s. 23). Et nyere eksempel på dette er EUs bruk av kulturarv for å skape en felles Europeisk identitet (Prescott og Glørstad 2012, s. 1).

Økomuseet har en bredere tilnærming til denne identitetsdannelsen. Man ønsker å fremheve de små samfunnene og glemte gruppene heller en å utelate de fordi de ikke passer inn i en mer generell tolkning av vår felles kultur. Til dette arbeidet mener jeg kulturplanten egner seg spesielt godt. Den bærer med seg minner og forsterker en følelse av sted, tema jeg har gått igjennom i kapitlene 5.5.1, 5.5.2, 6.1 og 6.2. Spesielt mener jeg planten som en følelse av sted kan knyttes til økomuseets tilnærming til identitet. Det er ikke før i nyere tid at man bare har et fåtall sorter som dyrkes over store deler av landet. Disse utdaterte sortene har lange tradisjoner i sitt miljø. De har blitt avlet frem av mennesker som tidligere hadde en tilknytning til denne plassen, som skogfinnene og finnrugen fra Hedmark. I tillegg har dette plantegenetiske materialet gjennomgått naturlige prosesser som har gjort det mer tilpasset for vekst på akkurat denne plassen. På samme måte som et gammelt hus, med en særegen byggestil, satt opp med lokale materialer, er disse plantene historisk og kulturelt knyttet til sine geografiske vekstplasser. Ved å ta vare på disse variasjonene og gjøre dem tilgjengelige for publikum, bevarer vi de forskjellene som gjør disse plantene unike og som knytter dem til området de vokser. Dette åpner for at plantene kan inngå i menneskene som bor der sin identitetsdannelse. Dette bringer meg over på neste trekk ved økomuseet, økologi.

Ut i fra SNLs (Semb-Johansson, mfl. 2017) definisjon er økologi vitenskapen om organismers forhold til miljøet. I økomuseumssammenheng brukes det om menneskers forhold til sitt miljø gjennom sin relasjon med kulturen. I dette samspillet så skjer det en felles påvirkning. Mennesket påvirkes av miljøet samtidig som det bearbeider og former miljøet rundt seg (Maure 1988, s. 24). Dette omlandet som påvirker og påvirkes av mennesket, som står sentralt i gruppens identitetsdannelse, kalles i økomuseumssammenheng for *territorium* (Maure 1988, s. 24). Det er dette territoriet som danner studieobjektet for økomuseet.

Dette økologiske aspektet ved økomuseet mener jeg kan sees i sammenheng med Arne Næss dypøkologi. I stedet for å studere den menneskelige kulturen for seg og naturen rundt som en adskilt del så settes disse i sammenheng. Mennesket forstås som en del av naturen med gjensidig påvirkning.

Fokuset på en lokale forankring springer ut av en tanke om at mennesker har et behov for å kjenne og forstå nærmiljøet sitt. Dette er avgjørende for å kunne ta stilling til fortiden, og det som har formet menneskene og miljøet på stedet. Denne erkjennelsen om fortiden kan være helt personlig, men tilknytningen til stedet er noe som deles med gruppen som bor der og blir på denne måten grunnlaget for et fellesskap i samfunnet (Gjestrum 2001, s. 37). Tidligere i oppgaven har jeg skrevet hvordan vårt moderne samfunn påvirker vår følelse av identitet og tilhørighet. For eksempel vil det at vi lettere og oftere flytter gjøre at definisjonen av hvor man hører til blir stadig mer utydelige. Norberg-Schultz (Gjestrum 2001, s. 37) kaller dette for stedstap, og knytter det nettopp til behovet mennesket har for å kjenne og forstå sitt nærmiljø. Uten denne forståelsen mister vi følelsen av fellesskapet til samfunnet vi lever i.

Kulturplanten, med sin geografiske tilknytning, egner seg godt i arbeidet med denne identitetsdannelsen. Barstow (2017) fortalte at stadig flere av KVANNs medlemmer søker gamle plantesorter som de kjente fra hjemstedet sitt. En eplesort som bestefaren hadde i hagen sin, hvor smaken bringer tilbake minner fra barndommen og knytter tilhørighet til slektninger som har gått bort. For som Gjestrum (2001, s. 39) poengterer er det "...ikke akkumuleringen av ny historisk kunnskap som er verdifull, men etableringen av en historisitet, – av sjøl å være i historia, i en sammenheng mellom det som var, det som er og det som skal bli."

I økomuseet vektlegges en desentralisering av museet med en tverrfaglig tilnærming nettopp for å møte det behovet som er for historisitet gjennom å kjenne sitt nærmiljø. Økomuseet skal være lokale museer som har sitt territorium som studieobjekt og nedslagsfelt, og som studerer

dette objektet på tvers av faglige disipliner (Maure 1988, s. 26). Dette står i motsetning til museer som formidler kulturen til nasjoner, delt inn i naturhistoriske museer og kulturhistoriske museer. En desentralisering av museet omfatter også desentralisering av gjenstandsmaterialet og rommet hvor utstillingene er. Maure (1988, s. 27) skriver at man ønsker å bevare kulturminnene i sine miljø, også hjemme hos de som eier dem. Dette poenget kommer jeg tilbake litt senere i denne delen.

Ved å fokusere på sitt territorium henvender ikke museet seg til et generelt publikum, men til sin klart definerte gruppe. I dialogen med denne gruppen vektlegger økomuseet deltagelse. Dette er det tredje og siste trekket ved økomuseet som Maure (1988, s. 27) trekker frem. I denne deltagelsen blir dialog, en meningsutveksling mellom to parter, et stikkord. Maure (1988, s. 29) fremhever at museet i denne dialogen ikke lenger skal inneha en ekspertrolle med fokus på å opplyse massene. Publikum skal selv ta aktiv del i utforskningen av kulturarven. Da jeg først leste dette fikk det meg til å stille spørsmålstegn ved hva jeg har igjen for åtte år på universitetet. Burde ikke jeg besitte mer kunnskap enn publikum om vår kulturarv? Er ikke jeg en ekspert med verdifull kompetanse å lære bort? Svaret jeg har kommet frem til er at jo, jeg har verdifull kompetanse som er verdt å formidle, men økomuseet foreslår en ny tilnærming til denne kulturformidlingen. La oss se på dette gjennom et eksempel.

Før vi går inn i eksempelet kan det være nyttig å huske på den desentraliseringstanken som økomuseet foreslår. Deltagelsen vi snakker om her skjer ikke nødvendigvis innenfor det tradisjonelle museets fire vegger. Aktiviteter som diskusjonsgrupper, teateroppsetninger, utstillinger, fotografering er alle ment å aktivisere egen skapende virksomhet. Maure (1988, s. 28) forklarer at deltagelse i slike kulturprosesser fører til større deltagelse i hele den sosiale prosessen, og danner grunnlaget for kulturelt demokrati.

Så, tilbake til eksempelet. I 2003, som jeg har nevnt i kapitlene 5.5.3 og 6.2, ble det gjennomført et prosjekt hvor blant andre Marstien (2017) reiste rundt og registrerte hager med historisk interessant plantemateriale på Østlandet i regi av PLANTEARVEN og NGRS. Kort oppsummert publiserte NGRS en utlysning som ba folk ta kontakt om de hadde interessante gamle planter i hagene sine. Mari Marstein ved Gamle Hvam reiste sammen med 5-6 andre rundt med kryssliste og notisblokk, snakket med folk om hagene deres, registrerte plantene, hvor de kom fra, hvem som hadde samlet dem osv (Marstein 2017). Resultatet av dette prosjektet ga flere interessante ting. Som jeg har nevnt i kapittel 5.5.3 viste det blant annet

klare geografiske forskjeller mellom områdene. Forskjeller som peker på den geografiske signifikansen som plantegenetisk materiale kan ha for en følelse av sted og tilhørighet til et sted. Prosjektet ledet også til at enkelte hager ble funnet så interessante at de ble bevart med tanke på formidling av historie. Én av disse hagene, Sandmo, som ble etablert på 1940-tallet med regionalt innsamlet plantemateriale, har nå blitt en del av Aurskog og Hørland bygdetun som følge av dette prosjektet. Den brukes her blant annet til å vise hvilke plantesorter man hadde i etterkrigstiden.

Dette er et interessant prosjekt, med interessante funn, men slik Marstein (2017) forklarte meg det var bevaringen av det innsamlede materialet mangelfull. Det finnes ikke noe datasystem for å registrere denne informasjonen, så alt det skriftlige materialet som ble samlet inn, ble lagret i permer og finnes nå hos de personene som var med på prosjektet. Marstein (2017) viste meg permen for 2003 da jeg besøkte henne på Gamle Hvam. Den var så full at det ikke gikk an å lukke den. Her var det notert dato for registrering, navn på hagene og litt om historien for stedet, gårds- og bruksnummer, hvem som eier den i dag og litt informasjon om denne personen, hvem som mest sannsynlig samlet plantene og hvor de kommer ifra samt krysslisten med informasjon om hvilke planter som finnes i de forskjellige hagene.

Hvor ligger verdien av denne kunnskapen hvis den befinner seg i permer på noen få steder, og kun kjent av en håndfull personer som kanskje ikke har noen geografisk eller sosial tilknytning til området informasjonen er hentet ifra? I disse permene ligger konteksten til det plantegenetiske materialet. Den konteksten som Leino (2010, s. 102) og Nazarea (2005b, s. 5) understreker som avgjørende for å knytte det plantegenetiske materialet til kulturhistorisk forskning. Denne konteksten er viktig både ved molekylærbiologiske undersøkelser og for å knytte materialet til minne og en følelse av sted.

La meg helt avslutningsvis foreslå hvordan dette prosjektet kunne blitt gjennomført med bakgrunn i strategiene, identitet, økologi og deltagelse, som er sentrale i økomuseet. Jeg ser her for meg et lokalt forankret prosjekt veiledet av museumsfolk, NGRS eller KVANN. Det blir opprettet en arbeidsgruppe som selv definerer det plantegenetiske materialet som skal samles inn. Innsamlingen gjennomføres av denne arbeidsgruppen og resultatet av innsamlingen presenteres, enten gjennom skriftlig medium eller en utstilling avhengig av hvordan gruppen ønsker å gjennomføre det. Materialet kan i ettertid lagres lokalt slik at menneskene i området har tilgang til det. Plantematerialet som samles kan her gjerne bevares i private hager slik Maure (1988, s. 27) foreslår som en del av museets

desentraliseringsprosess. Ved å gjennomføre prosjektet på denne måten tilrettelegger man for en lokal identifikasjonsprosess og en skapelse av historisitet (Gjestrum 2001, s. 39).

Historiene og plantene som samles inn kan gi en dypere kjennskap til nærområde og en forståelse og tilknytning til menneskene som har levd her før. Den aktive deltagelsen i innsamlingsarbeidet åpner for at man selv får definere og erfare sin identitet.

8 Avslutning

I dette prosjektet har jeg undersøkt hvordan det plantegenetiske materialet kan knyttes til kulturarv og hvordan dette forvaltes i Norge i dag. Gjennom intervjuer med Rasmussen (2017) fra Norsk genressurssenter, Barstow (2017) fra foreningen Kunnskap og Vern av Nytteplanter i Norge, Hauksdottir (2017) fra museet på Domkirkeodden og Marstein (2017) fra Gamle Hvam museum har jeg forstått at plantegenetisk materiale kan knyttes til minner og en følelse av sted. Begge disse egenskapene setter materialet i sammenheng med kulturarv og identitet.

Bruken av dette materialet som minner og en følelse av sted åpner for en bruk av dette materialet som noe mer enn bare representasjoner av mangfold. Plantegenetisk materiale er en uvurderlig ressurs for å sikre det fremtidige landbruket, det viser riktignok til det fantastiske mangfoldet vi har i naturen, men det kan samtidig være til stor glede for mennesker som en forsterkning av identitet og tradisjon. Ved å se bort ifra et skille mellom naturarv og kulturarv, som noe som er enten det ene eller det andre, åpner vi for en bredere og etter min mening bedre og mer givende utnyttelse av dette materialet. Vi åpner for å ivareta både den materielle og den immaterielle arven. Den materielle arven som knytter domestiserte planter til en 12 000 år lang kultiveringshistorie og den immaterielle arven som knytter planter til minner og en følelse av sted.

På samme måte som med all annen kulturarv er det plantegenetiske materialet avhengig av en kontekst for å kunne bære historie, minner og identitet videre. En bevisstgjøring av dette behovet og en utvikling av praksisen knyttet til innsamling av slik informasjon er derfor svært viktig. Norsk genressurssenter har allerede startet arbeidet med å formidle denne arven og tilrettelegge for en aktiv tilnærming til den gjennom sitt prosjekt PLANTEARVEN, men det krever også et nærmere samarbeid på tvers av fagdisipliner som naturvitenskap og kulturvitenskap. Jeg mener at tankegangen til økomuseet om identitet, økologi og deltagelse kan bidra positivt til forvaltningen av både den materielle og den immaterielle kulturarven som ligger i det plantegenetiske materialet.

Det som gjør det plantegenetiske materialet så spesielt og viktig, og som skiller det fra tradisjonelle kulturgjenstander, er at det lever. Plantene ruster ikke, de forvitrer ikke, de smuldrer ikke opp så lenge vi tar vare på dem. De vokser, blomstrer, formerer seg, visner og

gjenoppstår. På denne måten smelter nåtid sammen med fortid og setter menneskene som opplever plantene nå i kontakt med dem som en gang gjorde det samme, i en kontinuerlig syklus skapt av kulturens frø.

Litteraturliste

Anno museum (2017) *Urtehagen på Domkirkeodden* [Internett]. Hamar: Domkirkeodden. Tilgjengelig fra: <<https://domkirkeodden.no/urtehagen>> [Lest 14. november 2017]

Baard, P. (2015) Managing Climate Change: A View from Deep Ecology. *Ethics & the Environment*, 20 (1), s. 23-44.

Barth, F. (2001) Rethinking the Object of Anthropology. I: Borofsky, R, Barth, F. Shweder, R. A. Rodseth, L. og Stolzenberg, N. M. WHEN: A conversation about Culture. *American Anthropologist*, 103 (2), s. 435-437.

Barstow, S. (2014) *Around the world in 80 plants*. UK: Permanent Publications

Bell, S.A. (2003) Mythscapes: memory, mythology, and national identity. *British Journal of Sociology*, 54 (1), s. 63–81.

Borofsky, R. (2001) Introduction. I: Borofsky, R. Barth, F. Shweder, R. A. Rodseth, L. og Stolzenberg, N. M. WHEN: A conversation about Culture. *American Anthropologist*, 103 (2), s. 432-435.

CBD. *The Convention on Biological Diversity fra 29. desember 1993*.

Christensen, Arne Lie (2002) *Det norske landskapet*. Oslo: Pax.

Davis, P. (2009) Ecomuseums and the representation of space. *Rivista Geografica Italiana*, 2009 (116).

De Varine, H. (1988) Rethinking the museum concept. I: Gjestrum, J.A. og Maure, M. red. *Økomuseumsboka – identitet, økologi og deltagelse*. Gjøvik: Oppland-Trykk, s. 33-40.

Duling, D.C. (2011) Memory, collective memory, orality and the gospels. *HTS Teologiese Studies/Theological Studies* [Internett], 67 (1). Tilgjengelig fra: <<http://www.hts.org.za/index.php/HTS/issue/view/42>> [Lest 07. november 2017].

Fosså, O. (2015) *Vossakvann - en av våre eldste kulturplanter* [Internett]. Ås: Norsk institutt for bioøkonomi. Tilgjengelig fra: <<http://www.skogoglandskap.no/Artsbeskrivelser/vossakvann>> [Lest 08. november 2017]

Gallin, C.S. (2016) The Story in My Matzah Ball Soup: Food as Memory, Identity, and Culture in Contemporary Jewish Barcelona. I: Kong Lum, C.M og Vayer, M.F. red. *Urban Foodways and Communication, Ethnographic Studies in Intangible Cultural Food Heritage Around the World*. London: Rowman & Littlefield, s. 87-102.

Giaccardi, E. (2012) INTRODUCTION, Reframing heritage in a participatory culture. I: Giaccardi, E. red. *Heritage and Social Media: Understanding Heritage in a Participatory Culture*. Abingdon: Routledge, s. 1-10.

Gjestrum, J.A. og Maure, M. (1988a) *Økomuseumsboka – identitet, økologi og deltagelse*. Gjøvik: Oppland-Trykk.

Gjestrum, J.A. (1988b) Museene mot år 2000. I: Gjestrum, J.A. og Maure, M. red. *Økomuseumsboka – identitet, økologi og deltagelse*. Gjøvik: Oppland-Trykk, s. 12-15.

Gjestrum, J. A (2001) *Fra folkemuseum til økomuseum*. Nordisk Museologi, 2001 (1-2), s. 33-52.

Harrison, R. (2013) *Heritage, Critical approaches*. New York: Routledge

ICOM (2017) *Museum Definition* [Internett]. International council of museums. Tilgjengelig fra: <<http://icom.museum/the-vision/museum-definition/>> [Lest 08. november 2017].

Kaijser, L. og Öhlander, M. (2014) *Etnologisk fältarbete*. Danmark: Eurographic Danmark A/S.

Kulturminneloven. *Lov 9. juni 1978 nr. 50 Lov om kulturminner*

Kvale, S. og Brinkmann, S. (2009) *Det kvalitative forskningsintervju*. 2. utg. Oslo: Gyldendal Akademisk.

KVANN (2017a) *Om KVANN* [Internett]. Kunnskap og vern av nytteplanter I Norge. Tilgjengelig fra: <<http://www.norwegianseedsavers.no/om-norwegian-seed-savers/>> [Lest 07. november 2017]

KVANN (2017b) *KURS: Nybegynnerkurs i frøsamling* [Internett]. Kunnskap og vern av nytteplanter I Norge. Tilgjengelig fra:

<<http://www.norwegianseedsavers.no/2017/10/24/nybegynnerkurs/>> [Lest 08. november 2017]

KVANN (2017c) *SEMINAR: Foredrag om frøhvelvet på Svalbard* [Internett]. Kunnskap og vern av nytteplanter I Norge. Tilgjengelig fra:

<<http://www.norwegianseedsavers.no/2017/10/30/seminar-omvisning-pa-kongsgarden-presentasjon-av-kvanns-arbeid-og-foredrag-om-frohvelvet-pa-svalbard/>> [Lest 08. november 2017]

Leino, M.W. (2010) Frösamlingar på museer – ny teknik gör värdlösa förmål värdefulla igen. *Nordisk Museologi*, 2010 (1), s. 96-108.

Madsen, P. (16. mai 2016) Deep ecology. *Encyclopædia Britannica* [Internett]. Encyclopædia Britannica, inc. Tilgjengelig fra: <<https://www.britannica.com/topic/deep-ecology>> [Lest 07. november 2017].

Maure, M. (1988) Identitet, økologi og deltagelse – om museenes nye rolle. I: Gjestrum, J.A. og Maure, M. red. *Økomuseumsboka – identitet, økologi og deltagelse*. Gjøvik: Oppland-Trykk, s. 16-32.

MiA (2017a) *Om museet* [Internett]. Strømmen: Museene i Akershus. Tilgjengelig fra: <<http://mia.no/gamlehvam/museets-historie>> [Lest 07. november 2017].

MiA (2017b) *Plantesamlingen* [Internett]. Strømmen: Museene i Akershus. Tilgjengelig fra: <<https://mia.no/gamlehvam/plantesamlingen>> [Lest 14. november 2017].

Nazarea, V.D (2005a) *Heirloom Seeds and Their Keepers, Marginality and Memory in the Conservation of Biological Diversity*. US: The University of Arizona Press.

Nebhan, G. House, D. Humberto, S.A. Hodson, W. Hernandez, L. og Malda, G. (1991) Conservation and Use of Rare Plants by Traditional Cultures of the U.S. /Mexico Borderlands. I: Oldfield, M.M og Alcorn, J. red. *Biodiversity: Culture, Conservation, and Ecodevelopment*. Colorado: Westview Press.

NHM (2016) *Forskningsgruppen for planteevolusjon og DNA-metabarcoding (PET)* [Internett]. Oslo: Naturhistorisk Museum. Tilgjengelig fra: <<https://www.nhm.uio.no/forskning/grupper/pet/index.html>> [Lest 06. november 2017].

NHM (2017) *Forskning og samlinger* [Internett]. Oslo: Naturhistorisk Museum. Tilgjengelig fra: <<http://www.nhm.uio.no/forskning/>> [Lest 06. november 2017].

NIBIO (2015a) *Planter* [Internett]. Ås: Norsk institutt for bioøkonomi. Tilgjengelig fra: <<http://www.skogoglandskap.no/temaer/planter>> [Lest 07. november 2017].

NIBIO (2015b) *Om Norsk genressurssenter - Variasjon, vern og verdiskaping* [Internett]. Ås: Norsk institutt for bioøkonomi. Tilgjengelig fra: <http://www.skogoglandskap.no/seksjoner/om_senteret/subject_view> [Lest 07. november 2017].

NIBIO (2017) *Biologisk kulturarv som bærekraftig verdiskaper* [Internett]. Ås: Norsk institutt for bioøkonomi. Tilgjengelig fra: <<https://www.nibio.no/prosjekter/biologisk-kulturarv-som-baerekraftig-verdiskaper>> [Lest 07. november 2017].

Norsk genressurssenter (2016a) *Handlingsplan for bevaring og bærekraftig bruk av plantegenetiske ressurser 2016-2019* [Internett]. Handlingsplan 2016-2019. Ås: Norsk institutt for bioøkonomi. Tilgjengelig fra: <http://www.skogoglandskap.no/filearchive/handlingplanpgr2016-2019_nov_2016.pdf> [Lest 07. november 2017].

Norsk genressurssenter (2016b) *En av Norges kulturplanter, KVANN* [Internett]. Ås: Norsk institutt for bioøkonomi. Tilgjengelig fra: <http://www.skogoglandskap.no/filearchive/kvann_-_en_av_norges_kulturplanter.pdf> [Lest 08. november 2017].

NOU 2004: 28. *Lov om bevaring av natur, landskap og biologisk mangfold*.

PLANTEARVEN (2017) *Velkommen til PLANTEARVEN* [Internett]. Ås: Norsk genressurssenter. Tilgjengelig fra: <<http://www.plantearven.no/>> [Lest 07. november 2017].

Plantetraktaten. *Den internasjonale traktaten for plantegenetiske ressurser fra 3. november 2001*.

Prescott, C. og Glørstad, H. (2012) Introduction: becoming European. I: Prescott, C. og Glørstad, H. red. *Becoming European, The transformation of third millennium northern and western Europe*. Oxford: Oxbow Books, s. 1-11.

Scarre, C. (2009) *The world transformed: From foragers and farmers to states and empires*, I: Scarre, C. red. *The human past, World Prehistory & the Development of Human Societies*. 2. Utgave. London: Thames & Hudson Ltd, s.176-199.

Schackt, J. (17. oktober 2017) Kultur, I: *Store norske leksikon* [Internett]. Store norske leksikon. Tilgjengelig fra: <<https://snl.no/kultur>> [Lest 07. november 2017].

Semb-Johansson, A. Hjermmann, D.Ø. og Ratikainen, I.I. (2. november 2017) Økologi, I: *Store norske leksikon* [Internett]. Store norske leksikon. Tilgjengelig fra: <<https://snl.no/%C3%B8kologi>> [Lest 08. november 2017].

SLU (2017) *Om Programmet för odlad mångfald, Pom* [Internett]. Alnarap: Sveriges Lantbruksuniversitet. Tilgjengelig fra: <<https://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/programmet-for-odlad-mangfald-pom/om-pom/>> [Lest 07. november 2017].

Sunding, P. (14. februar 2009) Herbarium, I: *Store norske leksikon* [Internett]. Store norske leksikon. Tilgjengelig fra: <<https://snl.no/herbarium>> [Lest 08. november 2017].

Strese, E.K. (2010) Ingår den biologiska mångfalden i museernas kollektiva minne? *Nordisk Museologi*, 2010 (1), s. 109-123.

Tvedt, T. og Coopey, R (2010) A 'Water Systems' Perspective on History, I: Tvedt, T. og Coopey, R. red. *Rivers and Society From the Birth of Agriculture to Modern Times*, Series II, vol. II. London og New York: IB Tauris.

Öhlander, M. (2014) Utgångspunkter. I: Kaijser, L. og Öhlander, M. red. *Etnologiskt fältarbete*. Danmark: Eurographic Danmark A/S, s. 11-36.